OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MAGYARORSZÁG IDŐSZAKI SAJTÓJÁNAK KÖNYVÉSZETE

4

MAGYARORSZÁG IDŐSZAKI SAJTÓJA

1911-től 1920-ig

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ÖSSZEÁLLITOTTA

KEMÉNY GYÖRGY

BUDAPEST, 1942

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

MAGYARORSZÁG IDŐSZAKI SAJTÓJÁNAK KÖNYVÉSZETE

SZERKESZTI

DEZSÉNYI BÉLA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

4

RS d/8

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

MAGYARORSZÁG IDŐSZAKI SAJTÓJA

1911-től 1920-ig.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA

KEMÉNY GYÖRGY

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST, 1942.

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

5088594

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár
SR
R 2
M15.325/4

Országos Széchényi Könyvtár
Leltári szám:
B 2002/1962.

KIADÁSÉRT FELEL: DR. FITZ JÓZSEF FŐIGAZGATO.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.
A nyomdáért felelős: Mészáros József igazgató.

ELŐSZÓ.

A magyar nemzet ezeréves történelmének egyik legválságosabb időszaka volt az 1911/20-as évtized. Mohi és Mohács óta alig érte országunkat több csapás, mint ebben az évtizedben. A politikai pártoskodás által megosztott, nemzeti érzésében és gazdasági erejében meggyöngült és egymással sokszor szembeállított társadalmi osztályokból álló magyar nemzet ekkor élte át az első világháborút, a katonai, politikai és gazdasági összeomlást, Károlyi Mihály és Kun Béla gyászos emlékű forradalmát, az idegen megszállást, a Trianon által szentesített országcsonkítást és feldarabolást, s mindezeknek betetőzéséül a megoldhatatlannak látszó gazdasági-, pénzügyi- és főleg társadalmi bajoknak egész tömegét. E megpróbáltatásokkal teljes kor időszaki sajtóját tárgyalja ez a munka.

Az időszaki sajtó a változatos, mindennapi élet tükre. Akár befolyásolt, akár hű képet mutat, sok tekintetben történeti értékű és fontosságú. Az időszaki sajtó bibliografiája tehát ma, 25—30 év távlatából, számot tarthat a közérdeklődésre.

A címjegyzék nyelvre való tekintet nélkül felöleli a szorosabb értelemben vett Magyarország hírlapjait és folyóiratait, s az 1919-ben elszakított országrészek időszaki sajtótermékeit is; de nem terjed ki a Dráván-túli országrészre és a külföldre. Kivételesen felvettem azonban a gyüjteménybe a világháború alatt a hadiszíntereken magyar katonák által szerkesztett, kiadott, vagy nyomtatott hírlapokat és folyóiratokat is. Az anyagot az Országos Széchényi-Könyvtár hírlap- és folyóiratgyüjteménye alapján közlöm. Az Országos Széchényi-Könyvtárból hiányzó adatokat a forrás megjelölésével tüntettem fel. A címjegyzék azonban még így sem teljes, s a háborús zavarokon és országcsonkításon kívül a felelősség elsősorban azokat a nyomda- és hírlapkiadóvállalatokat terheli, melyek a kötelespéldánytörvény világos rendelkezéseit be nem tartva, hírlap- és folyóirat-kötelespéldányaikat idejében nem szolgáltatták be az Országos Széchényi-Könyvtárba, azok többé meg nem szerezhetők s a bibliográfia számára teljesen elvesztek.

A címjegyzék anyagának feldolgozásában figyelemmel voltam az időszaki sajtótermékek címében, időszakosságában, szerkesztésében és kiadásában történt változásokra, s könnyebb áttekintés kedvéért a betűrendes részen kívül földrajzi megoszlás és a folyóiratoknál szakok szerint is feltüntettem azokat.

Az évtized anyagából külön is kiemeltem az elszakított országrészek, s a proletárdiktatura idejére vonatkozó időszaki sajtótermékeket, a hírlapok és folyóiratok szerkesztésére, kiadására vonatkozó körülményeket, s hiszem, hogy a magyar hírlaptörténet kutatóinak munkáját ezáltal is megkönnyítettem. A feldolgozás egységes módszerével az anyag áttekinthetőségét is elősegíteni törekedtem.

A betűrendes címjegyzékben a következő sorrendet követtem. Megadtam a hírlap, vagy folyóirat címét, időrendben a címváltozásokat, a megjelenési helyet, a megjelenés idejét, s ha volt, évfolyamjelzését; nehány számból álló lapnál a megjelent számokat s azok keltét. A hírlapok és folyóiratok alcímének s a lap megindításának időpontja után a hírlap, vagy folyóirat megjelenésére vonatkozó adatokat közöltem, majd a szerkesztőkről, kiadókról és nyomdákról adtam tájékoztatást, a változások időpontjának feltüntetésével. Minden címváltozásról a megfelelő helyen utalást adtam. A helyneveket a törvény által megállapított alakban közöltem. A cirillbetűs szláv szöveget latinbetűs átírásban adtam. Lehetőség szerint az időszaki sajtótermékek címének és alcímeinek hű közlésére törekedtem, azonban, ahol az érthetőség és rövidség szempontjait kellett szem előtt tartanom, a hiányzó adatokat [ ]-ben, a rövidítést ... [három ponttal] jelöltem meg. A címleírásban mindíg a felelős szerkesztőt tüntettem fel, ilyen nem létében a szerkesztőt, vagy főszerkesztőt. A rövidítéseket, a Fel. szerk., (szerkesztő), K. (kiadó) és Ny. (nyomda) jelzést leszámítva, lehetőség szerint mellőztem, és csak ott hagytam meg, ahol azok a hírlap, vagy folyóirat címében, alcímében szintén rövidítve voltak. Pol. (politikai), gazd. (gazdasági), stb.

A bevezetés végén az időszaki sajtótermékekről statisztikai adatokat is közöltem. Már most felhívom az olvasó figyelmét arra a körülményre, hogy a címében és időszakosságában megváltozott időszaki sajtótermékeket még abban az esetben is egy egységnek vettem, ha a címváltozás többször is végbement. A nyomdatermelési statisztikai összeállításban azonban a hírlapot és folyóiratot annyiszor vettem egységül, ahányszor nyomdaváltoztatás történt.

Az 1919-ben elszakított országrészek anyagát, ha csonkán is, lehetőség szerint felvettem a gyüjteménybe, s az illető területeken megjelent bibliográfiák adataival kiegészítettem. Meglepő, hogy az Országos Széchényi-Könyvtár gyüjteménye sokszor teljesebb, mint az illetékes, elszakított országrész hivatalos, vagy magánosok által összeállított anyaga. Ez csak arra vall, hogy az összeköttetés Magyarország és elszakított részei között, még az összeomlás után sem szűnt meg, s ha titokban és kerülő úton, de mégis eljutott hozzánk a hírlap és folyóirat egy-egy száma, sokszor teljes évfolyama.

BEVEZETÉS.

A) Hírlapok és kőnyomatos laptudósítók.

A világháború előtt Budapest irányította sajtótermékeivel az egész ország politikai, gazdasági és kulturális életét s vidéki városaink csak másodsorban jutottak szóhoz. Nagyobb vidéki városaink lapjai azonban nemcsak átvették s körzetükben továbbították Budapest híranyagát, de gócpontjai is lettek bizonyos, az egész országra is kiható szellemi törekvéseknek. Kolozsvár, Szeged, Kassa, Pozsony, Temesvár, Nagyenyed, Nagyvárad, s főleg az erdélyi és határszéli városok ily szerepe vitathatatlan.

A hadviselés érdekében foganatosított politikai, gazdasági, kulturális és főleg nemzetvédelmi korlátozások az időszaki sajtóra is bénítólag hatottak. A szerkesztők katonai szolgálatra vonultak be; a kiadók nem kaptak elegendő papírt; a nyomdák nem rendelkeztek megfelelő számú képzett személyzettel és gépekkel, minek következtében a lappéldányok nemcsak számszerűleg és terjedelemben csökkentek, de érték tekintetében sem közelítették meg a békebeli színvonalat. A háborús zavarok miatt a kötelespéldányok beszolgáltatására vonatkozó törvényeket és rendelkezéseket a nyomdák és kiadók nem tartották be. Legnagyobb hiányaink éppen a háborús évekre esnek.

Az összeomlás után a sokaktól áhítozott és váratlanul visszaállított sajtószabadság következtében kedvezőbb időszak következett az ujságkiadásra. Az októberi forradalom alatt gombamódra elszaporodtak hírlapjaink és folyóirataink. A proletárdiktatura és a román megszállás azonban minden új lapalapítást megakadályozott, vagy csak igen szűk térre korlátozott. Régi, több évtizedes multú lapjaink, mivel az új kor szellemével megbarátkozni nem tudtak, egymásután szűntek meg. Még legtovább tartották magukat vidéki hírlapjaink, melyek pár heti, vagy navi kényszerszünet után, — esetleg a proletárdiktatura alatt — új címen és más szerkesztés alatt ismét megjelenhettek.

Hírlapjaink száma a világháború évtizedében 1303 volt. Budapesten 212, vidéken 1091. A hírlapok számának alakulása az évtized egyes éveiben a legváltozatosabb képet mutatja. Míg 1911-ben a hírlapok száma 816 volt, 1920-ban már csak 305. A csökkenés tehát 511, azaz 62.3%. Az évtized kezdetéig alapított hírlapok száma 694 volt, s ezekből mindössze 111 maradt meg az évtized végéig. Az évtized a hírlapalapításra egy cseppet sem volt kedvező, mert az 1911. és 1919. évi szokatlanul magas hírlapszámot leszámítva, az évtized egy-egy évében újonnan alapított hírlapok száma jóval alatta maradt a 100-nak. Így 1912-ben 65, 1913-ban 75, 1914-ben már csak 28 új hírlapot alapítottak, míg az 1915/17-es

három háborús évre már csak 9—11—26 esett. Egyébként az évtized egyes éveiben a hírlapok valóságos száma a következő volt:

1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
816	790	757	707	562	507	496	467	488	505

Grafikus ábrázolásban a számsor erősen lejtő vonal. A legnagyobb csökkenés a világháború kitörését követő 1915-ös évre esik, amikor egyik évről a másikra 20.5%-kal fogyott meg a hírlapok száma; az 1911. évi állapotokhoz képest a csökkenés 31%.

Budapest és a vidék hírlapjait külön-külön tekintve, a következő kép tárul elénk. Budapest 212 hírlapjából az évenkinti hírlapszám a következő:

1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
101	92	93	81	65	62	68	71	101	57

Az 1910-ig alapított hírlapok közül 85 jutott el az 1911. évbe. A háború hatása az újonnan alapított hírlapok számában nyilatkozott meg legjobban. 1911-ben 18, 1912-ben 8, 1913-ban 15 új hírlapot alapítottak. 1914-ben már csak 3-at, 1915-ben 2-t. 1916-ban nem indítottak hírlapot; 1917—1919-ig 6—48-ra ugrott az újonnan alapított hírlapok száma, hogy aztán 1920-ban 19-cel ismét a mélypontra süllyedjen.

Még kedvezőtlenebb a Budapesten kívüli országrészek helyzete. Az 1918-ban bekövetkezett országcsonkítás, a megkisebbedett Magyarország politikai és gazdasági összeomlása magyarázza a bekövetkezett állapotokat.

Míg az évtized vidéki hírlapjainak száma 1091 volt, az 1911. évi valóságos létszám 715, az 1915. évben 497, 1920-ban pedig 248. Az összeomlás évében, 1918-ban 396 vidéki hírlap élt. A fogyás 1918-ig az összes hírlapokat tekintve 63.7%, az 1911. évi számhoz képest 43.2%. Az 1920. évi állapotokhoz viszonyítva 77.2%, illetőleg 62.5%.

Az évi új hírlapalapítás az 1911. és 1919. évi adatokat nem tekintve, állandóan 100-on alul marad, sőt 1915-ben mindössze 7, az 1916. évben 11 új hírlapot alapítottak Magyarország vidéki helységeiben.

A hírlapalapítás körülményeiről, szerkesztők, kiadók és nyomdák viszonyairól külön fejezetben adok számot.

A hírlapok nyelv szerinti megoszlását tekintve az összes magyarországi hírlapokból

magyar	nyelvű	volt	1.102 hírlap	84.6%
német	„	„	107 „	8.2 „
szlovák	„	„	23 „	1.7 „
román	„	„	37 „	2.9 „
szerb	„	„	15 „	1.2 „
rutén	„	„	7 „	
vend	„	„	2 „	
horvát	„	„	2 „	1.4 „
olasz	„	„	5 „	
egyéb	„	„	3 „	

Budapest hírlapjaiból magyar nyelvű volt	164 hírlap		77.8%
német „ „	27 „		12.2 „
szlovák „ „	7 „		
román „ „	8 „		
szerb „ „	1 „		10.0 „
rutén „ „	2 „		
olasz „ „	1 „		
egyéb „ „	2 „		

Az összeomlás évében megmaradt magyarországi hírlapok közül 388 volt magyar nyelvű, 51 német, 14 szlovák, 13 román, és 6 egyéb nyelvű. Az összes megmaradt hírlapoknak 82.7%-a volt magyar nyelvű 1918-ban.

Budapest 212 hírlapjából 1918-ban már csak 71 állott fenn, ezek közül 49 volt magyar nyelvű, 69%.

Az évtized folyamán a hírlapok címét 104 esetben változtatták meg.

Az alábbiakban az időszakosság (megjelenési időköz) szerint mutatom be a hírlapokat. Külön csoportosításban a budapestieket és külön a vidéki hírlapokat. Időszakosság szerint a hírlapokat a következő csoportokra osztottam:

I. Napilapok.
II. Egy hétnél rövidebb időközben megjelent hírlapok.
III. Hetilapok.
IV. Egy hétnél hosszabb időközben megjelent hírlapok.
V. Kőnyomatos hírlaptudósító lapok.

I. Napilapok.

Az időszaki sajtótermékek közül a politikai hírszolgálatot ellátó napilapnak van a legnagyobb olvasóközönsége és jelentősége. Hírszolgálata gyors; naponta esetleg többször is megjelenik, s a világvárosi hírlapok tömegeket megmozgató, irányító, befolyásoló hatalma vitathatatlan. Ez a magyarázata, hogy a napilapok hatásköre nemcsak megjelenési helyére korlátozott, de az egész ország területére is kiterjed. A gazdasági és kulturális központokat alkotó vidéki városokban is sikerrel indulhattak meg lapok, számuk több is, mint a budapesti napilapoké, jelentőség és hatás tekintetében azonban a vidéki napilap, bármilyen jól szerkesztett is, messze alatta marad Budapest kevesebb számú napilapjának.

Budapesten és a vidéken együttvéve 258 napilap jelent meg az 1911/20-as évtizedben. Ezek közül Budapesten 59, vidéken 199 volt a napilapok száma. Közülök magyarnyelvű volt 212, azaz 82.2%, németnyelvű 30, 11.6%. Az összes egyéb nyelvű napilapok száma az egész ország területén 16 volt; Budapesten a 11 németnyelvű napilapon kívül még 3 szlováknyelvű napilap is jelent meg.

A napilapok számának alakulása az évtized folyamán sokkal egyenletesebb volt, mint az összes hírlapoké. Budapesten 34-ről 1920-ban 19-re csökkent a számuk. A fogyás 44.1%. A vidéki napilapoknál 108-ról 81-re, a csökkenés 25%; az összes napilapok százalékos csökkenése 1920 végéig 29.5%. Az összeomlás

időpontjáig a budapesti napilapoknál 14.9%, a vidékieknél 13%-os volt a fogyás. Egyébként a napilapok számának alakulása az évtized folyamán a következő volt:

	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Bp.	34	32	34	31	29	27	29	29	39	19
Vidék	108	113	116	112	103	101	96	94	114	81
Együtt	142	145	150	143	132	128	125	123	153	100

Budapestnek a világháború évtizedét megért napilapjai, az alapítási évek sorrendjében, a következők voltak:

Alapítási év	A napilapok címe
1850	Pesti Napló.
1854	Pester Lloyd.
1872	Neues Pester Journal.
1875	Politisches Volksblatt.
1876	Egyetértés.
1877	Budapest, — Neues Politisches Volksblatt.
1878	Pesti Hírlap.
1880	Népszava.
1881	Budapesti Hírlap.
1884	Budapester Tagblatt.
1886	Slovenské Noviny.
1887	Kis Ujság.
1888	Allgemeine Jüdische Zeitung.
1891	Magyar Hírlap.
1893	Magyarország.
1894	Magyar Estilap.
1895	Alkotmány, — A Nap.
1896	Budapesti Napló, — Esti Ujság, — Friss Ujság.
1897	Neues Kleines Journal.
1899	Magyar Nemzet, — Neues Budapester Abendblatt.
1900	Magyar Szó.
1902	Független Magyarország, — Uj Hirek, — Uj Lap.
1905	A Polgár.
1910	Az Est, — Világ, — Slovensky Dennik.

1850-től a *Pesti Napló*val és *Pester Lloyd*dal az élen 24 magyar, 8 német és 2 szlovák hírlap érte el a világháború évtizedét. Közülök az *Egyetértés*, a *Magyar Nemzet* 1913-ban, a *Magyar Szó* 1914-ben szűnt meg. A világháború végét 4 németnyelvű lap nem érte meg. A 3 szlovák hírlap közül egy 1915-ben, egy 1918-ban és egy 1919-ben fejezte be pályáját.

A világháború évtizedében a századvég nagy napilapjai közül a Légrády Testvérek *Pesti Hírlap*ja és Rákosi Jenő *Budapesti Hírlap*ja voltak a legelterjedtebbek. A XIX. század egyetlen katolikus napilapja, Lonkay Antalnak az *Idők Tanujá*ból alakult

Magyar Állama már a századvég előtt megszűnt; helyét 1895-ben foglalta el Molnár János és Turi Béla katolikus néppárti lapja, az *Alkotmány*. A proletárdiktatura bukása után új évfolyamkezdéssel, mint a Központi Sajtóvállalat lapja, ugyancsak Turi Béla szerkesztésében *Nemzeti Újság* címen jelent meg.

A XIX. század utolsó évtizedébe esik az első komoly bulvárlap megjelenése Budapest utcáin. A *Magyar Estilap* 1894. januárban jelent meg. Nagyon népszerű volt a következő évben megindított *A Nap*, Braun Sándor bulvárlapja is; de legnagyobb hatása kétségkívül a Rákosi Jenő által kiadott, s 1896. okt. 13-án Budapest utcáin a déli órákban megjelent krajcáros hírlapnak, az *Esti Újság*nak volt. Népszerűsége már olcsósága miatt is napról-napra nőtt, de 1914-től kezdve lassankint tért veszített s helyét Miklós Andornak 1910-ben megindított bulvárlapja, *Az Est* foglalta el. A százezres példányszámokban megjelenő hírlap további fejlődését még az 1915-ben alapított *8 Órai Újság* versenye sem akadályozhatta.

A XX. század első jelentősebb nagy lapjának, *Az Újság*nak megindítása Tisza István gróf nevéhez fűződik. *Az Újság* a felosztalott és Nemzeti Munkapárt néven újjáalakított Orsz. Szabadelvűpártnak volt a szócsöve. A hírlap első száma 1903-ban jelent meg s mai napig fennáll.

1850-től a századfordulóig 17 magyar- és 8 németnyelvű napilap, 1902-től pedig a világháború kitöréséig 10 magyar-, 1 német- és 1 szlováknyelvű, évtizedünkben is élő napilapot alapítottak Budapesten. A világháború alatt 4 magyar és 2 német lap indult. A legtöbb lapalapítás az 1919. évre esik, 10 magyar, 2 német és 1 szlováknyelvű napilappal. Legtöbbjük az 1920-as évet sem érte el.

A proletárdiktatura lapjairól külön részben fogok számot adni.

A proletárdiktatura bukása után — a *Budapesti Hírlap* aug. 7-én kiadott rendkívüli számán kívül — az újjáébredt keresztény Magyarország első budapesti napilapja, román cenzurával Szőts Pál szerkesztésében 1919. aug. 17-én délután *Esti Hírek*, majd aug. 18-án *Reggeli Hírek* címen jelent meg erősen korlátozott terjedelemben. Az elsőből aug. 22-ig 5 szám, a másodikból szept. 27-ig 37 szám jelent meg. Majdnem kéthavi kényszerszünet után szept. 28-án jelentek meg a polgári napilapok, s velök egyidőben indult meg a Magyar Nemzeti Szövetség hivatalos lapja, a *Szózat*, Süle Antal szerkesztésében. Ugyanezen a napon mutatkozott be a Központi Sajtóvállalat 2 lapja is, a reggel megjelenő *Nemzeti Újság* Turi Béla, s a déli bulvárlap, az *Új Nemzedék* Milotay István szerkesztésében. Milotay azonban az *Új Nemzedék* szerkesztésétől 1920 szeptemberében megvált és *Magyarság* címmel új lapot alapított.

Egy bibliografiai tanulmány szűk keretei nem adnak lehetőséget az anyag részletesebb tárgyalására, azért végezetül csupán a budapesti napilapok politikai pártállásáról és világnézeti irányáról nyujtok rövid áttekintést.

A kiegyezés óta Budapest napilapjai többségükben a liberalizmusnak voltak hirdetői és követői. A lapok fenntartói legnagyobb részben a szabadelvű eszméket valló társadalmi osztályból kerültek ki. Csak a proletárdiktatura bukása után hódított

nagyobb teret a keresztény nemzeti eszme, s a több mint kétévtizedes multú *Alkotmány* és csaknem kétévtized óta alapított *Uj Lap* mellett még 6 keresztény és nemzeti alapon álló napilap létesült az évtized végén. Az egyes politikai pártokhoz tartozó lapok címeinek felsorolása helyett csupán számadatokban mutatok rá a budapesti napilapok pártállására.

Budapesten a világháború évtizedében 9 politikai párthoz tartozó napilapról van tudomásunk. Legtöbb volt a liberális (nemzeti munkapárti) napilap: 20, közülök 13 magyar és 4 németnyelvű. A demokrata és radikális pártnak 8 napilap volt birtokában; 8 magyar, 1 német és 1 szlováknyelvű lapja volt a keresztény nemzeti irányzatnak, míg a szocialista és kommunistapárt 7 magyar, 1 német és 1 szlováknyelvű lapot mondhatott a magáénak. 3 napilapja volt a 48-as és függetlenségi pártnak, pártonkívüli és ellenzéki napilapnak vallotta magát 4 hírlap. Egy-egy szlovák nemzetiségi és zsidó-cionista napilap mellett a kisgazdapárt is indított egyet 1920-ban.

A világháborút megért vidéki napilapok száma, ha a címváltozásokat nem vesszük figyelembe, 199 volt, egyébként 246. Ebben a hírlapcsoportban találjuk az évtizedünkbe is bekerült, legrégebben alapított napilapokat. Közülök a századfordulót 34 magyar, 9 német, 1 olasz és 1 szerbnyelvű napilap érte meg. A kiegyezés utáni évektől a századfordulóig 33 magyar, 6 német és 1 olasznyelvű napilapot alapítottak. Az évtized kezdetéig alapított napilapok száma 99 volt, és pedig 84 magyar, 11 német, 2 olasz, 1 román és 1 szerbnyelvű napilap. A legrégibb, évtizedünkbe is eljutott napilapok voltak: az 1764-ben alapított *Pressburger Zeitung*, a brassói *Kronstädter Zeitung* (1849), a *Temesvarer Zeitung* (1852), a *Szegedi Híradó* (1859), és az újvidéki *Zastava* (1866).

A vidéki ujságírás központjai a napilapok száma alapján Temesvár 11, Debrecen, Kolozsvár, Szeged 10, Arad, Hódmezővásárhely 9, Fiume, Nagyvárad, Székesfehérvár, Szombathely 7, Brassó, Eger, Kassa, Kecskemét, Pozsony, Sopron 6, Győr, Miskolc, Pécs 5, és Makó, Nagyszeben, Szabadka 4—4 napilappal. Szatmárnémetiben 3 napilap jelent meg 1911/20 között. 2—2 napilapja volt még 8 városnak és ugyancsak 8 városban volt az évtized folyamán 1—1 napilap. Temesvár 11 napilapjából csak 3 volt magyarnyelvű. Arad 9 napilapjából 2 volt románnyelvű. Fiumének a 3 olasznyelvű napilapján kívül még 2 magyar, és 2 horvátnyelvű napilapja is volt. Nagyváradon csak magyarnyelvű napilapok éltek. Kolozsvárott a román megszállás előtt csak magyar napilapok voltak. A 3 román napilap 1919/20-ban létesült. Pozsony 6 napilapjából 2 volt magyarnyelvű, Ezek közül a *Magyar Ujság* már a cseh megszállás alatt keletkezett. Sopronnak 3 magyar- és 3 németnyelvű napilapja volt évtizedünkben. Brassóban a 6 napilap közül csak 1 volt németnyelvű, Nagyszeben 4 napilapja közül 2 volt magyarnyelvű, 1 német és 1 románnyelvű. Ez utóbbi is 1920. évi alapítás. Kassa 6 napilapjából 1 volt németnyelvű. A rövid ideig tartó proletárdiktatura emléke a *Kassai Vörös Ujság*, a cseh megszállásé az *Esti Ujság*, *Kassai Napló* és *Kaschauer Tagblatt*. A legtöbb napilappal dicsekvő Temesvárnak 11 napilapja közül 3 volt magyarnyelvű. Közülök

az 1888-ban alapított *Délmagyarországi Közlöny* 1918-ig állott fenn. Az egyetlen román napilap 1919-ben, a román megszállás alatt keletkezett.

A vidék 199 napilapja, 58 város politikai, társadalmi, gazdasági és szellemi életének tükre, világnézet és politikai pártállás szerint a következőképen oszlott meg:

1. Keresztény nemzeti irányú volt 14 magyar napilap.
2. Keresztény-szocialista párti napilap volt 7 magyar és 1 németnyelvű lap.
3. Társadalmi, közgazdasági lap volt 10 magyarnyelvű napilap.
4. Politikai lap pártmegjelölés nélkül 41 magyar, 7 német, 1 horvát és 3 olasznyelvű napilap volt.
5. Felvidéki magyar-párti napilap 5 volt.
6. Függetlenségi- és 48-as párti napilap 12 magyarnyelvű volt.
7. Pártonkívüli független és ellenzéki napilapok közül 26 volt magyarnyelvű és 1 németnyelvű.
8. A szabadelvűpárt 26 magyar- és 3 németnyelvű lappal rendelkezett.
9. Demokrata és radikális elvet vallott 6 magyar, 3 német és 1 horvátnyelvű napilap.
10. Kat. német-néppárti napilap volt 1.
11. A nemzetiségi lapok közül 1 volt szerbnyelvű és 7 románnyelvű napilap.
12. Szocialista és kommunista elvet 20 magyar és 3 németnyelvű napilap hirdetett hasábjain.

II. Hetenkint többször megjelent hírlapok.

A hetenkint többször is megjelenő lapok, főleg vidéken, a napilapokat helyettesítik, s kedvező körülmények között közülük több napilappá is átalakul. Vidéki törvényhatósági joggal felruházott városainkban és a Székelyföldön volt az 1920-ig terjedő évtizedben a legtöbb ilyfajta hírlap.

Magyarországon 117 ebbe a csoportba tartozó hírlap élt az 1911/20-as évtizedben. Közülük mindössze 5 jelent meg Budapesten, s már ez is mutatja, hogy a hetenként többször is megjelenő hírlap a vidék tipikus lapja. Budapest 5 lapja közül 3 volt magyarnyelvű, a másik kettő német- és szerbnyelvű. 1918-ban azonban már csak 2 magyar- és 1 németnyelvű hírlap maradt meg.

A vidék 112 lapja közül magyarnyelvű volt 90, 80.3 %, német 11, szlovák 3, román 4 és szerbnyelvű 3 volt. Számuk 1918. végén 58-ra csökkent, s 1920-ban már csak 32 maradt, éspedig 26 magyar-, 3 német- és 3 románnyelvű. A csökkenés az évtized végéig 71.4 %, 1918-ig 48.2 %.

Ha a címváltozásokat nem vesszük figyelembe, akkor a hetenként többször is megjelent hírlapok száma az évtizedben 139 volt, amelyek közül hetenként kétszer 107, hetenként háromszor 28 és hetenként négyszer 4 hírlap jelent meg. Megjelenési idejét heti kettőről háromra változtatta 3 magyarnyelvű lap, háromról kettőre 1 magyar- és 1 románnyelvű hírlap, négyről kettőre egy magyarnyelvű lap.

Az évtizedbe eljutott legrégibb alapítású, hetenként többször megjelenő hírlap a nagyszebeni *Telegraful Roman* volt, kívüle 1911-ig még 103 ilyfajta hírlapot alapítottak. Az évtized újonnan alapított lapjainak a száma 41 volt. A legtöbb lapalapítás az 1919. évben történt (14), a többi évben az újonnan megindított hírlapok száma évente még a 10-et sem érte el. A legrégibb, évtizedünket is megérő magyar, hetenként többször megjelenő hírlap a máramarosszigeti *Máramaros-Máramarosi Lapok* volt; első száma 1865-ben jelent meg.

A hetenként többször is megjelent hírlapok legnagyobb hányada (50) a politikai és társadalmi lapok közé tartozott, a legtöbb volt még ezenkívül a pártoktól független és ellenzéki lap (23), s a szocialista és kommunista pártok lapja (14). A keresztény nemzeti és keresztény-szocialista párt 11, illetőleg 1 ilyen hírlapot mondhatott a magáénak. 5 nemzetiségi hírlap volt, köztük a Felvidék cseh-agrárpárti lapja, a Kassán megjelent *Slovensky Vychod.*

III. Hetilapok.

A hetilap a vidéki hírszolgálat tipikus lapja. Nagy igényekkel nem lép fel s kizárólag valamely város és a köréje csoportosuló vidéki lakosság szükségletének kielégítésére szolgál. Fejlődési lehetősége csak ott van, ahol nagyobb népességű gócpont gazdasági fejlődése s ezzel az olvasóközönség számának növekedése is biztosítva van. Néha ipari központok körül is létesültek, nagyobb igényeket is kielégítő hetilapok, de a falusi népességnél magasabb kultúrszintű ipari munkásság inkább saját érdekeit védő budapesti pártlapját olvasta szívesebben, mint a sokszor tájékozatlan, s az előző napi budapesti hírlapokból átvett híreket feltálaló kis vidéki hetilapot. Azonban a hetilapok fejlődéséről is van számos bizonyságunk, éppen évtizedünk lapjai között, amikor is számos hetilap alakult át hetenként többször is megjelenő lappá, vagy éppen napilappá.

Az 1911/20-as években Magyarország 326 városában és községében 832 hetilap jelent meg, éspedig Budapesten 103, vidéken 729.

A háborús évtized a hetilapok alapítására sem sok lehetőséget nyujtott. Míg 1911-ben 200 régebben alapított hetilappal kezdődött az évtized, Budapesten 33, vidéken 167 hetilappal, addig az évtized folyamán az évente megindított hetilapok száma vidéken 3—38 között mozgott, Budapesten pedig az 1919/20-as éveket kivéve állandóan a 10 alatt maradt. Sőt 1915/16-ban új hetilapot nem is alapítottak. A háborús állapotok, az olvasóközönség egy részének hadbavonulása, az itthon maradottak anyagi helyzetének romlása mindezt megmagyarázza.

Az évtizedbeli hetilapok számának hullámzását az alábbi számok mutatják:

	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Budapest	39	37	39	35	26	26	28	31	33	32
Vidék	494	487	454	316	316	279	262	225	197	128
Összesen	533	524	493	351	342	305	290	256	250	160

A fogyás 1911—1920-ig az összes hetilapoknál 69.1 %, Budapesten 17.9 %, vidéken 74.3 %, az 1918-as évig Budapesten 20.5 %, vidéken 54.6 %, együttesen 51.9 %.

A 832 hetilap közül magyarnyelvű volt 729, német 54, míg a többi nyelvre 49 jutott. Százalék szerint magyar volt 87.6 %, németnyelvű 6.4 %. Budapest 103 hetilapja közül 81, azaz 78.6 % volt magyarnyelvű. A vidéki hetilapok tekintélyes hányada, 648, azaz 88.9 % volt magyarnyelvű. Az évtized kezdetén megjelent 533 hetilapból 454 volt magyarnyelvű; 1920-ig 144-re esett vissza. A csökkenés 68.2%. Az 1911-ben fennálló 40 németnyelvű hetilapból pedig 1920-ig mindössze 7 maradt. A 24 szlovák-, román- és szerbnyelvűekből pedig csak 1. A vidéki városok vesztesége viszonylagosan nagyobb volt, mint a Budapesten megjelent hetilapoké.

Az ország legrégibb, évtizedünkbe is eljutott hetilapja az 1839-ben alapított *Kaschauer Zeitung* volt. 1867-ben indult az évtizedbe is bekerült legrégibb alapítású vidéki hetilap, az *Ung*. A legtöbb hetilapalapítás a századfordulóra esik. 1911-ig a mult század 90-es éveitől kezdve, évente átlag 20 hetilapot alapítottak; a legtöbbet vidéken 1911-ben, 38-at, Budapesten 1919-ben 30-at.

Ha a címváltozásokat nem tekintjük, s minden megváltozott című hetilapot új lapnak veszünk, a hetilapok valóságos száma 56-tal több, azaz 888. Ezek közül 51 magyar, 3 német, 1 szlovák és 1 románnyelvű hetilap változtatott címet.

Időszakosságváltozáson is több hetilap ment át. Ezekről az összes hírlapok időszakosságváltozásánál adok tájékoztatást.

A hetilapok legnagyobb hányadát a társadalmi, ismeretterjesztő és szórakoztató hetilapok alkotják. Politikai párt is sok hetilapot tartott fenn, s a vidéki hetilapok pártok szerint való megoszlása is olyan változatos, mint a budapestieké.

A budapesti hetilapok politikai pártok szerint a következő képet mutatták:

1. Keresztény nemzeti alapon álló hetilap volt 12 magyar-, 1 szlovák- és 2 németnyelvű. Az egyik német hetilap az évtized közepéig még liberális volt.

2. Keresztény-szocialista hetilap 2 magyarnyelvű volt.

3. Társadalmi hetilap volt 8 magyarnyelvű.

4. Legitimista hetilap 1 magyarnyelvű volt.

5. Kisgazda-párti hetilap 3 magyar- és 2 németnyelvű volt.

6. Független pártonkívüli és politikai hetilap 11 magyar- és 1 szlováknyelvű volt.

7. Függetlenségi és 48-as hetilap 3 magyarnyelvű volt.

8. Liberális, demokrata és radikális elvet vallott 22 magyar- és 3 németnyelvű hetilap.

9. Agárszocialista hetilap 2 magyarnyelvű volt.

10. Szocialista és kommunista volt 22 hetilap, éspedig 13 magyar-, 1 német-, 2 rutén-, 3 román-, 1 lengyel-, 1 olasz- és 1 francianyelvű lap.

11. A nemzetiségek ügyét 1 román- és 2 szlováknyelvű hetilap szolgálta.

12. Zsidó cionista hetilap 1 német-magyarnyelvű volt.

A hetilapok alcíme alapján azonban megállapítottam, hogy az évtized folyamán több politikai hetilap változtatta pártállását,

s egy-egy szüneteltetése és újból való megindítása legtöbbször a politikai állásfoglalás változtatásával állt összefüggésben. Főleg vidéki hetilapjaink mutattak erre számos példát.

A vidéki hetilapok pártállás szerint való megoszlása a következő volt:

1. Társadalmi hetilap 304 jelent meg a vidéken, éspedig 278 magyar, 15 német és 11 egyéb nyelvű. A társadalmi hetilapok legnagyobb részének a hírszolgálat mellett ismeretterjesztő szerepe volt.

2. Politikai és társadalmi hetilap (közgazdasági, ipari, kereskedelmi, kulturális stb. alcímekkel is) 113 jelent meg. Közülük 106 volt magyar- és 7 németnyelvű.

3. A 41 keresztény társadalmi hetilap közül 33 volt magyar.

4. Keresztény-szocialista hetilap 7 magyar- és 1 németnyelvű volt.

5. Független, pártonkívüli hetilap 42 volt, 40 magyar- és 2 németnyelvű. Nemcsak színmagyar, de nemzetiségi területen is voltak ilyen hetilapok (Dés, Nagyszeben, Pancsova, Técső, Trencsén, Turócszentmárton, Újvidék).

6. A 26 függetlenségi- és 48-as párti hetilap megjelenési területe az Alföld volt, de nemzetiségi területen is volt 2 ilyen hetilap (Rahó, Versec).

7. Kisgazda- és parasztpárti hetilapnak 10 magyar-, 3 német- és 1 szerbnyelvű hetilap vallotta magát.

8. Liberális, demokrata és radikális elveket valló hetilap 116 volt a vidéken. Közülük 106 volt magyarnyelvű.

9. Nemzetiségi elveket hirdetett 4 német-, 1 szlovák-, 4 román- és 1 szerbnyelvű hetilap.

10. A szocialista és kommunista elvek hirdetője 53 hetilap volt, közülük 41 volt magyar-, 3 német- és 9 egyéb nyelvű.

11. A zsidó felekezeti érdekeket 1 erdélyi magyar- és 1 felvidéki németnyelvű hetilap hirdette hasábjain.

IV. Egy hétnél hosszabb időközben megjelent lapok.

Az egy hétnél hosszabb időközökben megjelenő lapokat tulajdonképen nem is tekinthetjük igazi hírlapoknak. Inkább a társadalmi együttélés és testületi élet körében történt eseményeknek megrögzítésére szolgálnak. Többször azonban egy-egy hetilap, sőt esetleg napilap is alakulhatott belőlük. Igy pl. egy szombathelyi lap első megjelenési formájában csak hosszabb időközökben jelent meg, s mint napilap folytatta pályáját.

Budapesten 21, vidéken 31 ilyfajta lap jelent meg az évtizedben. A budapestiek közül 2 német- és 4 románnyelvű volt, a többi magyarnyelvű. Az 51 vidéki lap közül 38 volt magyar-, 2 német-, 3 román-, 2 szlovák-, 1 vend- és 1 szerbnyelvű.

Az évtized végéig úgy a budapesti, mint a vidéki lapok száma erősen visszaesett, éspedig Budapesten 14-ről 2-re, vidéken 19-ről 8-ra, az 1911. évi állapotokhoz képest.

A legrégibb ilyfajta budapesti lap volt az 1885-ben alapított *A Főváros*, vidéken az 1896-ban megindított *Felsőbányai Hírlap*.

V. Könyomatos hírlaptudósítók.

Hírlaptudósító könyomatos lapvállalat 24 volt az 1911/20-as évtizedben, éspedig 20 magyar- és 4 németnyelvű. Valamennyi Budapesten működött. A legrégibb, évtizedünkbe is bejutott könyomatos lap az 1876-ban alapított *Budapester Correspondenz* volt. A világháború alatt egy évvel élte túl az 1884-ben alapított s 1914-ben megszűnt első magyarnyelvű könyomatost, a *Független Hírmondót*. A mult század 90-es éveiben létesült 3 könyomatosból már csak az 1893-ben alapított *Budapesti Értesítő* érte meg a háború végét. Az 1896-ban alapított *Budapesti Tudósító* 1911-ben, a századvég utolsó évében létesített *Fővárosi Értesítő* 1914-ben szűnt meg. Az 1911. évtől kezdve a könyomatosok szerepét a *Magyar Távirati Iroda* hírszolgálata vette át, s azóta mellette csak a szaklapok tudósítói juthattak nagyobb jelentőségre és elterjedésre.

A Közgazdasági és pénzügyi szaktudósító lapokon kívül még a színházaknak is volt egy rövid ideig élő könyomatosa, a Franyó Zoltán által 1913-ban szerkesztett magyar-német-francia nyelven megjelent *Magyar Színházi Tudósító*.

A zsidó hírszolgálat lapja 1918—1920-ig a kéthetenkint megjelent *Jüdische Korrespondenz* volt.

B) Folyóiratok.

A hírlap a napi eseményekről ad számot, a folyóirat a napjainkban folyó, vagy a multban megtörtént eseményeket, politikai, jogi, gazdasági, társadalmi, kulturális vagy valamely szaktudomány körébe tartozó kérdést tárgyal, hosszabb vagy rövidebb időközönkint, különböző szempontokból, különböző vonatkozásokban és beállításokban. De a hivatalos, tudományos és komoly cikkek mellett egyúttal a szórakoztatás is lehet célja, s a társadalmi, testületi életnek is lehet tájékoztatója. Ebben a csoportban tehát nem csupán a szorosabb értelemben vett folyóiratokat tárgyalom, de a hivatalos, egyesületi, társadalmi és testületi élet lapjait, az aktuális eseményekről színes leírásokban beszámoló riportlapokat, szórakoztató és mulattató lapokat, sportlapokat, valamint az ú. n. alkalmi lapokat is; ez utóbbiakat a megfelelő szakcsoportba beosztva. A különböző szakcsoportokból kiemelve tárgyalom a katonai folyóiratokat és lapokat, melyek a sok értékes hadtudományi és főleg hadtörténeti tanulmányon kívül a harctéri élet sok fájdalmas, de sokszor derűs epizódját is megőrizték.

A világháború évtizedében Magyarországon 2673 folyóirat, szak-, hivatalos- és egyesületi lap jelent meg. A folyóiratok 59.7%-a, 1596 folyóirat Budapesten jelent meg. Az évtizedben élő folyóiratok 38.5 %-a, 1029 az 1911. év előtt keletkezett. Az évtized végére számuk 758-cal, 73.6 %-kal csökkent. Az országcsonkítás évéig a régebbi alapítású folyóiratok közül még 339 élt; az új impériumok alatt 288 folyóirat tűnt el az elszakított országrészek kultúrtényezőinek sorából. A veszteség 2 év alatt 51.5 % volt.

A folyóiratok számában 1913-ig némi emelkedés volt, de a világháború első évétől kezdve a csökkenés állandó maradt

s 1918-ig 380-nal volt kevesebb, mint az évtized első évében. A 23.9 %-os fogyás a háborús állapot következménye, de az 1920. évi adatok, amikor is a folyóiratok száma 1397-ről 818-ra esett vissza, már az ország feldarabolásának volt szomorú következménye. Ez a csökkenés az 1911. évi állapotokhoz viszonyítva 41.5 % volt. A legtöbb folyóiratot, 368-at 1911-ben alapították, a legkevesebbet a világháború második évében, 1915-ben. A folyóiratok száma ekkor mindössze 70 volt.

Magyarország összes folyóiratainak 59.7%-a Budapesten jelent meg. Budapest 1596 folyóiratából 682-t alapítottak az évtized előtt. Ezek közül az országcsonkítás évéig, 1918-ig 397 maradt meg, 1920-ig 224. Budapest legtöbb folyóirata az 1912. évben jelent meg, 931, legkevesebb 1920-ban, 457. A fogyás 1918-ig 21.9%, 1920-ig, az országcsonkítás következtében elvesztett előfizetők és olvasók miatt 48.4 % volt.

Magyarország és Budapest folyóiratszámainak hullámzását az alábbi 2 számsor mutatja:

Év	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Magyarország	1397	1436	1411	1404	1099	1084	1063	1016	818	652
Budapest	886	931	909	899	719	701	702	693	627	457

Magyarország és Budapest folyóiratainak nyelv szerinti megoszlását az alábbi adatok mutatják:

	Magyarország			Budapest		
	szám	%		szám	%	
Magyar	2.357	88.1		1.461	91.5	
Német	164	6.1		87	5.3	
Szlovák	51	1.5		11		
Román	45			6		
Szerb	13			4		
Rutén	4			1		
Vend	1			5		
Horvát	7	4.3		—	3.2	
Latin	2			2		
Olasz	7			—		
Francia	10			9		
Angol	6			6		
Eszperanto	6			4		
Összesen	2.673	100.—		1.596	100.—	

A kötet végén 29 szakcsoportra osztva mutatom be Magyarország folyóiratait; az alábbiakban összevont csoportokban adok számot folyóiratainkról. Tudományos folyóirat 298 volt, az összes folyóiratok 11.1 %-a. Ifjúsági-, vallás- és közoktatásügyi folyóirat 505 volt, 18.8 %. A sport és turistaság ügyét szolgálta 121 folyóirat; a szórakoztató folyóiratok száma 439-re rúgott, a politikai, közigazgatási és jogi folyóiratok száma 246-ot tett, társadalompolitikai lap 247 volt. A mezőgazdaság, állattenyésztés, erdészet, szőlő- és gyümölcstermesztés, kertészet és szövetkezeti eszme szolgálatát 190 folyóirat látta el. A katonai folyóiratok száma is meghaladta a 100-at (108), míg a legtöbb folyóirattal

a közgazdasági élet, pénz-, hitel- és biztosításügy, valamint a közlekedés és kereskedelem rendelkezett.

Évtizedünk folyóiratairól szakcsoportok szerint részletezve az anyagot, beszéljenek az alábbi adatok.

A tudományos folyóiratok legnagyobb csoportját társulatok, egyesületek és hatóságok anyagi támogatásával indították meg; egyéni vállalkozás csak elvétve akadt közöttük. Legrégibb filozófiai folyóiratunk az *Athenaeum*, a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával jelent meg s 1914 után magába olvasztotta a *Magyar Filozófiai Társaság Közleményeit* is. Az irodalmi és esztétikai folyóiratok közül egyéni vállalkozás volt Csengeri Antalnak 1857-ben megindított *Budapesti Szemléje*, amely rövid fennállás után megszűnt és csak az Akadémia támogatásával indult meg újra 1873-ban. Népszerű tudományos s részben inkább természettudományi folyóirat volt az 1906-ban alapított, s 1920-ban megszűnt *Uránia*. Nemzetiségeink lapjai közül az újvidéki szerb Matica egyesület lapja, a *Ljetopis* 1825—1914-ig, a nagyszebeni román *Transilvania* 1868—1917-ig, s a turócszentmártoni *Slovenské Pohlady* 1881—1916-ig jelent meg.

A magyar könyvészet és könyvtártudomány vezető lapja, a *Magyar Könyvszemle* 1876 óta jelent meg az Orsz. Széchényi-Könyvtár kiadásában. A többi lap között az 1878-ban alapított *Corvina* és 1895-től több lap mellékleteként megjelenő *Magyar Könyvészet*, a magyar könyvkereskedelmi érdekeltségnek volt közlönye.

A nyelv- és irodalomtudományi lapok közül egyéni vállalkozás volt Szarvas Gábor *Magyar Nyelvőre* 1872 óta, társaság folyóirata a *Magyar Nyelv* (1905), az *Egyetemes Philologiai Közlöny* (1877) és az Akadémia Nyelvtudományi Közleményei. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az *Irodalomtörténet*, 1912-ben indult meg. A M. Tud. Akadémia támogatásával 1891-ben jelent meg az *Irodalomtörténeti Közlemények* első száma. Az egyházak tudományos- és kritikai folyóiratai közül a *Katholikus Szemle* 1887, a *Protestáns Szemle* 1889 óta jelent meg. Az előbbi a Szent István Társulat, az utóbbi a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság folyóirata.

A történettudományok vezető folyóiratai közül a *Századok* 1867, az *Archaeologiai Értesítő* 1868, a *Turul* 1883, az *Edélyi Muzeum* 1884, a Temesvárott megjelent *Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Értesítő* 1885 óta állt fenn, 1911—1920 között 11 új magyar folyóirat keletkezett, de az évtizeddel meg is szűnt.

A föld- és néprajzi folyóiratok legrégebbike a nagyszebeni *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde* 1843-ban keletkezett; a magyar *Földrajzi Közlemények* 1873-ban, az *Ethnographia* és *EMKE* 1890-ben, a *Néprajzi Értesítő* pedig csak 1900-ban indult meg. A meteorologiai lapok közül tudományos és népszerűsítő folyóirat volt Héjas Endre *Időjárás-a*, 1897-től.

A természettudományok lapjai között az orvostudomány és gyógyszerészet szerepel legtöbb folyóirattal. Legrégibb ilyen lapjaink közül az *Orvosi Hetilap* 1857-ben, a *Szemészet* 1864-ben, a *Gyógyszerészi Hetilap* 1862-ben, az *Erdélyi Múzeum Egyesület Orvostudományi Szakosztályának Értesítője* 1876-ban, az *Orvosi Hetiszemle* 1886-ban a *Klinikai Füzetek* 1890-ben, az *Állattani Közlöny* 1902-ben, s az *Állatorvosi Lapok* 1903-ban indult meg. *A Ma-*

gyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye 1867, a *Földtani Közlöny* 1876, a madárvédelem és ornitológia lapja, az *Aquila*, 1894 óta él. A *Természettudományi Közlöny*, a legjobban elterjedt népszerűsítő tudományos folyóirat a Természettudományi Társulat kiadásában 1869 óta jelent meg megszakítás nélkül. A temesvári *Természettudományi Füzetek* negyven éven át, 1917-ig állottak fenn.

A jelentősebb művészeti folyóiratok közül az 1897-ben alapított *Magyar Iparművészet*, a *Művészet* (1902), a *Kath. Egyházi Zeneközlöny* (1893), a *Magyar Zenészek Lapja* (1897), s az 1894-ben megindított *Zenelap* érte meg évtizedünket. Ez utóbbi azonban már 1912-ben megszűnt. A szerb népi zenének egyik érdekes úttörő folyóirata, az újvidéki szerb nyelvű *Guzle*, 1911—1914-ig jelent meg.

Vallásos és hitbuzgalmi, egyházszervezeti és kormányzati lap 240 jelent meg 1911—1920-ban; ezek közül magyar volt 185. A legrégibb katolikus tud. folyóirat, a *Religió-Vallás* 1849—1920-ig állott fenn. Hasonló tudományos folyóirat az *Egyházi Közlöny* 1889—1911-ig élt, a *Hittudományi Folyóirat* 1893—1913-ig állott fenn, 1914-ben beolvadt a *Religió-Vallás*-ba. A legrégibb népszerű hitbuzgalmi lap *Jézus Szentséges Szívének Hirnöke* 1867-től él a mai napig. A jelentősebb protestáns folyóiratok közül a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1838, *Debreczeni Protestáns Lap* 1881 és a *Pápai Protestáns Lap* 1885 óta jelent meg; az *Evangelikus Családi Lap* 1895-ben indult meg, de már 1911-ben megszűnt. A kolozsvári unitárius *Keresztény Magvetőt* 1861-ben alapították. A baptista *Békeharang* 1890 óta él.

A tanügyi és ifjúsági folyóiratok száma 1911—1920 között 262 volt, melyek közül a *Népnevelők Lapja*, *Néptanítók Lapja* (1868), *Kisdednevelés* (1872), *Család és Iskola* (1875), *Nemzeti Nőnevelés* (1880), a *Tornaügy* (1883), és az *Orsz. Középiskolai Tanáregyesület Közlönye* (1894) voltak a legrégibb alapításúak. A szakoktatás lapjai 1892 óta jelentek meg tömegesebben. A vallás- és közoktatásügy hivatalos lapja, a *Hivatalos Közlöny* 1893-tól jelent meg rendszeresen. A vármegyei tanügyi hatóságok és egyesületek lapjainak megjelenését főleg az 1880-as évektől számíthatjuk, de az egyházi tanügyi hatóságok lapjait már korábban is megtaláljuk. Az aradi *Biserica şi Şcoala* 1877—1917-ig jelent meg megszakítás nélkül.

Az első, évtizedünkbe is eljutott gyorsíró közlönyt, a *Gyorsírászati Lapok*at 1865-ben alapították. Budapest, Pozsony és Sopronban, de más vidéki helyen is alakultak gyorsíró egyesületek; az ifjúság körében is nagy hódítást tett az évtized alatt a gyorsírás.

Az egyetemi és főiskolai folyóiratok közül a *Debreczeni Főiskolai Lapok* 1857—1914-ig állott fenn; a budapesti *Egyetemi Lapok* 1898 óta jelent meg, a polgári iskolai tanárképzősök folyóirata, a *Paedagógiai Lapok*, 1902—1913-ig élt. A diáklapok közül a *Hasznos Mulattató* és *Lányok Lapja* 1873—1912-ig jelent meg, a legkedveltebb diáklap, a *Zászlónk* 1902 óta; latin nyelvű társlapja, a *Juventus* 1910 óta él. Az önképzőkörök lapjai közül legnagyobb multja a szarvasi *Zsengék*nek volt, 1863-ban jelent meg I. évfolyama s évtizedünkben csak az 1917/18-as évfolyam került nyomdafesték alá. A cserkészet lapjai a világháború alatt indultak

meg nagyobb számmal. Ezek közül az 1913-ban alapított *Cserkész Őrszem* a legrégibb. Még megemlékezünk a kis diákok lapjairól, az *Én Ujságom*ról és *Kis Pajtás*ról is. 1889, illetőleg 1909 óta jelentek meg s ma is élnek.

Szépirodalmi és szórakoztató lap 1911—1920 között 109 magyar keletkezett; 1919/20-ban 36, de ez mind megszűnt. Legrégibb, évtizedünket is megért folyóiratok voltak a *Vasárnapi Ujság* (1854), *Budapesti Bazár* (1873), *Divat Szalon*, *Magyar Szalon* (1883), *Ország-Világ* (1886), *A Hét* (1889), *Uj Idők*, Herczeg Ferenc ma is élő lapja (1894). Még 2 zsúrlap is élt évtizedünkben. Az egyik 1911/12-ben Tiszalökön jelent meg s természetesen nő szerkesztette: Sipos Flóra, a másik Szombathelyen 1913/14-ben. A nemzetiségek folyóiratai közül a liptószentmiklósi szlovák *Dennica Obrázkovy* 1898—1913-ig, a besztercebányai *Kraján* 1904—1918-ig, a rózsahegyi *Prúdy* 1909—1914-ig jelent meg. A nagyszebeni román *Luceafarul* (1911/14), a szabadkai szerb *Neven Zabávni* (1884/1914) s az újvidéki *Zenski Svet* (1886/1914) a szerb olvasóközönség igényeit elégítette ki. A zsidó lapok közül a *Múlt és Jövő* töltött be hasonló szerepet.

Színházi és színészettel foglalkozó folyóiratok nemcsak Budapesten, de vidéken is szép számmal jelentek meg. Budapest 24 magyar és 1 német színházi lapja mellett a vidéken Aradon, Miskolcon, Nagyváradon és Szabadkán 5—5, Debrecenben, Szegeden, Kolozsvárott, Temesvárott és Kecskeméten 4—4 színházi lap élt, Kassán, Újvidéken 3—3, Déva, Ungvár és Veszprém városokban 2—2. Az első színlap és darabismertető színházi lap a *Szöveges és Képes Magyar Színpad* 1900-ban látott először napvilágot. A *Színészek Lapja* 1883-tól mai napig is él, az 1890-ben alapított *Színészeti Közlöny* a világháború alatt 1917-ben fejezte be pályafutását.

Az első mozilap Budapesten 1908-ban jelent meg *Mozgófénykép Híradó* címmel, a legrégibb vidéki mozilap Ungvárott, 1912-ben.

Az anekdótázni szerető magyar ember az élclapokkal hamar megbarátkozott. Már az elnyomatás éveiben indult meg az *Üstökös*, mely 1858—1918-ig állott fenn. 1868-ban a *Borszem Jankó*, 1878-ban a *Bolond Istók*, 1888-ban a *Mátyás Diák*, s 1894-ben Sipulusz lapja, a *Kakas Márton*. Budapesten kívül még 14 városban jelent meg magyar élclap. A szlovák *Rarášek* 1908—1914-ig Rózsahegyen s a szerb *Vrác Pogadjác* Újvidéken, 1896-tól jelent meg.

A sport, turistaság és idegenforgalom 121 folyóirattal szerepelt évtizedünkben. Ezek közül csak 6 volt nem magyarnyelvű. A sporttal általánosságban foglalkozó lapok közül legrégibb volt az 1893-ban alapított *Sportvilág*; a vadászati lapok közül a *Vadász és Versenylap* (1857). A vizisportnak 1911 óta volt szemléje, az egyesületi lapok közül pedig legrégibb alapítású a *Budapesti Polgári Lövészegylet Hivatalos Értesítője* (1894). Az autó és repülősport lapjai közül az *Automobil és Aviatika* egyesített közlönye, a *Magyar Automobil és Aviatikai Szemle* (1903), a legrégibb. A sakknak 1911 óta jelent meg 2 szemléje; a turistaságnak legrégibb lapjai voltak a *Turisták Lapja* (1889), a *Turista Közlöny* (1894) s a német kiadásban is megjelent *Turistaság és Alpinizmus* (1910) óta.

A haditudományoknak tekintélyes multtal bíró lapjai közül a *Hadtörténelmi Közlemények* (1888) és a *Magyar Katonai Közlöny* (1908) éltek évtizedünkben. A katonai nevelés kérdéseivel már 1883 óta foglalkozott az Aradon megjelent *Katonás Nevelés*, s a hadsereg életének, közállapotainak ismertetője, az ugyancsak Aradon, 1904 óta megjelent *A Hadsereg* volt. A kommunizmus után indította meg hivatalos lapját a *MOVÉ*-t a Gömbös Gyula vezetése alatt állott Magyar Országos Véderőegyesület. A világháború alatt hivatalos és nem hivatalos alakban számos ujság, folyóirat és élclap látott napvilágot, melyekről összefoglaló áttekintést 20-as szakcsoportunk ad. A hadiéletnek sok derűs epizódja és tréfái mellett igen sokszor életbevágóan fontos katonai kérdésekkel is foglalkoztak ezek a lapok, melyek részint itthoni nyomdákban, részint a tábori sajtókon készültek.

A világháború után bekövetkezett országcsonkítás szomorú ténye lobbantotta lángra az irredentizmust, melynek terjesztésében és ébrentartásában a Területvédő Liga és a Magyar Nemzeti Szövetség lapjai játszották a főszerepet.

A magyart jogásznemzetnek szokták nevezni s valóban a politika és jogi élet terén oly sok tekintélyes multú folyóirattal rendelkezik, mint sok nagyobb nemzet. 205 folyóirata közül 194 volt magyarnyelvű. Az elszakított részek 18 lapja közül 10. Ebben a csoportban vannak a kormány, a közigazgatási- és rendészeti hatóságok lapjai is, melyek közül a legtöbb, ma is élő közlöny 1867-ben, az alkotmányos élet helyreállítása után indult meg (*Budapesti Közlöny, Országos Törvénytár, Magyarországi Rendeletek Tára*). A vármegyei törvényhatóságok lapjait központi rendeletre 1903 júl. 1-én indították meg azokon a helyeken, ahol ilyenek még nem jelentek meg. De magánkezdeményezés folytán is több lap keletkezett, főleg a gyakorlati közigazgatás céljainak előmozdítására. (*Községi Közlöny*, 1879, *Magyar Közigazgatás* 1884, *Községi Közigazgatás*, 1906). A közrendészet legrégibb lapja a *Rendőri Közlöny* (1896) és a *Tűzrendészeti Közlöny* (1903) voltak, de a világháború végén megszüntek.

A közjog, magán- és büntetőjog 49 folyóirattal szerepelt 1911/20-ban. Legrégibb ilyfajta lapok voltak a *Büntetőjog Tára* (1880), *Ügyvédek Lapja* (1884), *Telekkönyv* (1896), *Kataszteri Közlöny, Kir. Közjegyzők Közlönye* (1898), *Jogállam* (1902), *Jogtudományi Közlöny* (1909). A Királyhágón-túli országrész legjelentősebb lapja volt az 1907-ben alapított *Erdélyrészi Jogi Közlöny*, amely 1917-ig állott fenn. Évtizedünkben 22 lap keletkezett, megszűnt 18.

A társadalomvédelem ma már nemcsak a közegészségügy megjavítására törekszik, de a jövő nemzedék életének biztosítására, életszínvonalának emelésére s hatalmi szavával ott is közbelép, ahol az emberi élet, a család, a gyermek, a fiatal, vagy elaggott munkás, egyéni életét és gazdasági viszonyait romlással fenyegető életviszonyok közé kerül. A társadalmi kérdések egész sorát szemléltethetjük e kérdésekkel foglalkozó folyóiratok puszta címének felsorolásával s a folyóiratok megindításának éve egyszersmind azt az időpontot is jelzi, amidőn e kérdések a közérdeklődés körébe kerültek. Így pár kiragadott cím: *Közegészségügyi Kalauz* (1879), *Iparegészségügy* (1902), *Alkoholizmus, Gyermekvédelem Lapja* (1903), *Hamvasztás* (1909), *Munkásbiztosítási Köz-*

lőny (1907). A nőmozgalom lapjai 1907 körül indultak meg *A Nő és Társadalom*mal; folytatta ezt a *Katholikus Háziasszonyok Lapja* (1909) s betetőzte 1912-ben a *Szociális Missziótársulat Értesítője*. Az állami tisztviselők érdekképviseleti lapjai 1880-tól, a díjnokoké 1895-től, a magánalkalmazottaké 1902-től jelentek meg. A katolikus legényegyesületek lapja, a *Kolping* 1896-ban jelent meg először; a köz- és magánalkalmazott altisztek, szolgák és munkások lapjai között a nyomdászok szak- és egyesületi lapja a *Typographia* 1869-től, a többieké a mult század kilencvenes éveitől jelent meg. A nőmunkások érdekeit védő *Nőmunkás* 1905-től, s a XX. század új foglalkozási csoportjának, az autóvezetőknek a lapja, a *A Soffőr* 1911-től került nyomtatásba. A szakszervezetekbe tömörített foglalkozási csoportok csaknem mind önálló szak- és érdekképviseleti lapokat létesítettek s nemcsak a magyar, hanem az idegen nyelvű munkások részére is adtak ki ilyeneket. Ezek a lapok csaknem kizárólag a szociáldemokrata párt Világosság nyomdájában készültek.

A mezőgazdasági szakcsoportban, amelybe a szorosan vett földművelésen és állattenyésztésen kívül a kertészeti, szőlő- és erdőgazdasági folyóiratokat is felvettük, 159 lapról van tudomásunk, amelyek évtizedünkbe eljutottak. Ezek közül 144 volt magyarnyelvű. A hivatalos egyesületi lapokon kívül igen sok tudományos, szak és népszerű gazdasági folyóirat közül legfontosabbak a Magyar Gazdasági Egyesület kötelékébe tartozó lapok, a *Köztelek* (1891) vezetésével; bár a legrégebben alapított *Gazdasági Lap* már 1849-ben látott napvilágot. Az *Erdészeti Lapok* 1862-ben, a *Borászati Lapok* 1874-ben jelentek meg először. A hivatalos *Földmívelési Értesítő* 1890 óta, az *Állategészségügyi Értesítő* az 1894. évvel kezdte meg felvilágosító és tanácsadó munkáját. Az évtizedünkbe eljutott legrégibb kertészeti ujság, a *Kertészeti Lapok* 1896—1912-ig élt. A méhészeti lapok közül a legrégibb alapítású *Magyar Méh*, 1877 óta ma is fennáll, a *Méhészeti Lapok* 1899—1917-ig, az erdélyi *Méhészeti Közlöny* 1886—1918-ig élt, s Erdély legjelentősebb gazdasági lapja, az 1869-ben alapított *Erdélyi Gazda*, ma is él s a román impérium alatt is megjelent. A fontosabb tudományos szakfolyóiratok közül a *Mezőgazdasági Szemle* 1883—1919-ig jelent meg, az 1898-ban alapított *Kisérletügyi Közlemények* ma is élő folyóirat.

A magyar gazdaszövetség köréből indult útnak a természeti erők játékának erősen kitett mezőgazdasági termelés biztosítására és értékesítésére a szövetkezeti gondolat, melynek első folyóirata, a *Szövetkezés* 1890-ben indult meg, hogy 21 évi fennállás után, mint *Gazdaszövetség. Szövetkezés* folytassa munkáját, melléklapjával a *Hangyá*val együtt. A gazdasági hitel biztosítására indult meg 1899-ben az *Orsz. Központi Hitelszövetkezet Értesítője*, az OKH. értesítő, mely egyik legnagyobb pénzintézetünknek ma is hivatalos lapja. A Hangya és OKH. mintájára alakult meg 1920-ban a keresztény kereskedők és iparosok egyesülete, a *Baross-Szövetség;* hasonló című lapját ugyanakkor indította meg. Ugyanebben az évben jelent meg a falusi kisgazdák és kisemberek védelmét szolgáló Faluszövetség hivatalos lapja, a *Falu* is. Az erdélyi szász gazdák egyeteme hívta életre a *Siebenbürger Raiffeisen-Botet*, a délmagyarországi sváboké pedig a *Raiffeisen-*

bote für Südungarn c. lapot. Mindkettő a Raiffeisenről elnevezett szövetkezet hivatalos lapja. Alapítási évük 1910 s tudomásunk szerint mindkettő ma is fennáll.

A közgazdasági és pénzügyi élet 116 folyóirata közül 95 volt magyar. Közülük 6 az elszakított, 3 a csonkaországi vidéken, a többi pedig Budapesten jelent meg. Tudományos lapjai közül az 1877-ben alapított *Közgazdasági* (előbb *Nemzetgazdasági*), majd *Közgazdasági és Közigazgatási Szemle*, az 1884-ben létesített *Magyar Nemzetgazda*, a hivatalosak közül pedig a magyarul és német szöveggel is megjelenő *Budapesti Áru- és Értéktőzsde Hivatalos Árjegyző Lapja* (1862/1920), a *M. kir. Postatakarékpénztári Közlöny* (1886/1918), a *Pénzügyigazgatás* (1891), *Közgazdasági Értesítő* és *Közszállítási Értesítő*, a kereskedelemügyi minisztérium hiv. lapjai voltak a jelentősebbek. Az *Adóügyi Szaklap* 1891/1912. között élt; ma is megjelenik még az 1912-ben létesített *Adó- és Illetékügyi Szemle*. A biztosításügyi szaklapok közül kiemelendők a *Biztosítási és Közgazdasági Lapok* (1896/1920), a *Pénzügyi Szemle* (1897/1914).

A bányászat, ipar, kereskedelem, közlekedés tudományos, szak- és érdekképviseleti lapjainak a száma 406 volt az 1911—1920-as években, közülük 364 magyarnyelvű, Budapesten 307. A legnagyobb kereskedelmi egyesülésnek lapja, az *OMKE* 1905-ben létesült, a gyáripari érdekeltségé, a *Magyar Gyáripar* 1911-ben. A közérdekű *Magyar Ipar* 1880-ban indult meg. Az *Ujságkiadók Lapja* 1900-ban, a *Magyar Nyomdászat* 1888-ban létesült. A közlekedési folyóiratok közül a posta és vasút lapjai 1886-ban, a *Magyar Hajózás* 1898-ban jelent meg először. A földmívelésügyi minisztérium létesítette 1890-ben a *Vízügyi Közleményeket*.

Magyarország 2673 folyóirata közül, ha nem is egész terjedelmében, de legalább címében 83 folyóirat volt két- vagy többnyelvű. Éspedig

magyar-németnyelvű volt	63
magyar-német-francianyelvű	6
magyar-angolnyelvű	2
magyar-angol-németnyelvű	1
magyar-német-francia-angol-oroszn yelvű	1
magyar-szlováknyelvű	1
magyar-szerbnyelvű	1
magyar-eszperantonyelvű	1
német-magyarnyelvű	1
német-magyar-angolnyelvű	1
német-francianyelvű	1
szlovák-magyarnyelvű	2
szlovák-német-magyarnyelvű	1
román-magyarnyelvű	1

A többnyelvű folyóiratok közül 60 Budapesten jelent meg. Nem lehetett megállapítani a megjelenési helyét 19 folyóiratnak. 5 folyóiratot külföldön nyomtattak. Viszont több külföldi folyóirat készült a soproni Röttig és a pozsonyi Alkalay, Stampfel és Kath. Hírlapkiadóvállalat nyomdájában.

C) Kiadók, szerkesztők, nyomdák.

Az időszaki sajtótermékek kiadása, szerkesztése és sokszorosítása kétségtelenül egyik legérdekesebb fejezete volna eddigi tárgyalásainknak. Sajnos, a bibliográfia alapján csupán számadatokban lehet a kérdést megvilágítani. A hírlap- és folyóiratalapítás körülményeinek részletes kivizsgálása a hírlap- és folyóirattörténetíró feladata.

Az 1911/20-as évtizedben Magyarország 365 városában és községében jelent meg hírlap és folyóirat. Ismeretlen volt a megjelenési helye 19 folyóiratnak, és külföldi nyomdában készült 5 folyóirat. Nem minden hírlap és folyóirat készült megjelenési helyén. A kiadók és szerkesztők viszonya magyarázza a sokszoros nyomdaváltoztatást s nem is minden községben volt olyan nyomdaüzem, amelyik az időszaki sajtótermék előállításához szükséges és megfelelő nyomdagépekkel rendelkezett volna. Az időszaki sajtótermékeket előállító nyomdák száma valamivel több, a városok száma pedig jóval kevesebb.

A történelmi Magyarország 296 városában és községében 1272 nyomdaüzemben állítottak elő hírlapot és folyóiratot az 1911/20-as években. Budapesten 286, vidéken 986 nyomdaüzem foglalkozott időszaki sajtótermékek előállításával. Az alább közölt adatok nyomdatermelési adatok, tehát a hírlapok és folyóiratok valóságos számadataitól különböznek, mert az évfolyamok, vagy sokszor egyes számok más és más nyomdában készültek, tehát a kimutatásban minden időszaki sajtótermék annyiszor szerepel, ahányszor az nyomdát változtatott.

A nyomdák termelési adatait Budapest és a vidék szerint az alábbi számadatok mutatják:

	Városok	Nyomdák	Hírlapok	Folyóiratok	Összesen
		száma		száma	
Budapest	1	286	317	1931	2.248
Vidék	295	986	1322	1182	2.504
Összesen	296	1272	1639	3113	4.752

Budapesti nyomdákban készült az összes hírlapok 19.3%-a, a folyóiratok 62.5 %-a. Budapest 30 legnagyobb nyomdaüzemében állították elő a hírlapok 51.4 %-át, a folyóiratoknak pontosan a felét. Legtöbb hírlap készült a Globus (20), Világosság (19), Stephaneum (16), A Nap (15) és Ujságüzemnyomdában (13). A legtöbb folyóiratot pedig a Világosság (97), Stephaneum (91), Pallas (79) és a Franklin Társulat nyomdájában állították elő.

A vidéki városok közül legtöbb időszaki sajtóterméket előállító nyomdája volt Kolozsvárnak (33), Arad, Temesvár és Szeged városoknak (21); Kecskemét, Újpest 17, Brassó, Debrecen, Győr 16, Szabadka 15, Újvidék 14; Pozsony, Szentes 12 és végül Kaposvár, Kassa, Lugos, Marosvásárhely, Székesfehérvár és Szombathely 11—11 időszaki sajtóterméket előállító nyomdával rendelkezett. A vidéki városok közül legtöbb hírlapot és folyóiratot állítottak elő Kolozsvár (125), Pozsony (91), Arad (81), Kecskemét, Szeged (80), Debrecen, Sopron (57), Szombathely (56), és Újvidék (50) nyomdái. A hírlapok előállításában Kecskemét

(40), Kolozsvár, Pozsony (38), Nyitra (37), Újpest (30) Arad és Szeged (28) nyomdái vezettek, míg a legtöbb folyóiratot Kolozsvár (87), Arad (53), Szeged (52), Kecskemét (40) és Temesvár (39) nyomdaüzemei termelték.

E tanulmány keretei nem engedik meg, hogy a kiadókról s kiadott lapjaikról részletes ismertetést adjak; ezekről a részletes és betűrendes címleírás nyujt bőséges tájékoztatást, itt csupán néhány szembeötlő jelenségre hívom fel a figyelmet.

a) *Egyéni vállalkozás* volt a lapkiadás 126 hírlapnál és 185 folyóiratnál. Hogy mily körülmények döntötték el a lap fennállását vagy megszűnését, erről csupán az egy vagy néhány számból álló hírlapok és folyóiratok feltűnő nagy számából következtethetünk. A kiadáshoz vagy a megfelelő tőke hiányzott, vagy mint üzleti vállalkozás az előfizetők csekély száma miatt nagyobb haszonnal nem kecsegtetett.

b) *Szerkesztő* 391 esetben adott ki hírlapot és 650 esetben folyóiratot. Mint egyéni vállalkozás csak akkor lehetett a lapkiadás gyümölcsöztethető, ha a szerkesztőnek elegendő tőkéje vagy oly sok előfizetője volt, hogy abból a lap előállítási költségeit fedezni és a szerkesztő-kiadó megélhetését biztosítani lehetett. A sok rövidéletű hírlap és folyóirat tájékoztatást nyujt arról, hogy ezek a kedvező körülmények nem mindenkor állottak fenn.

c) *Nyomda* 393 esetben adott ki hírlapot és 131 esetben folyóiratot. 39 hírlapot maga a nyomdász szerkesztett, míg folyóiratot 16. Ez utóbbiak közül kettő saját szakmabeli folyóiratot szerkesztett: Bíró Miklós a *Magyar Grafika* 1920-as évfolyamát, Molnár Mór szekszárdi nyomdász pedig a *Nyomdaipart*. Goldfinger Mór budapesti nyomdász a *Gyakorlati Mesterszedés* c. szaklapot adta ki s ezenkívül az *Új Magyar Bélyegujság* szerkesztésére is érzett magában elegendő erőt és képességet. Breuer Ármin nyomdász a *Siketnémák Értesítőjét* szerkesztette 1917/19-ben. Színházi, sport, szórakoztató és élclapot több nyomdász szerkesztett, hírlapot 3 nyomdásznak az özvegye; sőt, nyomdászok több közgazdsági folyóiratot is szerkesztettek.

A nyomdák által kiadott hírlapok tekintélyes része valamely politikai pártnak volt szócsöve és ritkán a nyomdász egyéni vállalkozása. A hírlap élete a párt magatartásától vagy a párt által kiadott fenntartási költségek elegendő vagy elégtelen voltától függött. Ha az anyagi eszközök megszűntek a párt feloszlása után, a hírlap is befejezte pályafutását. A kisvárosi nyomdász mint lapkiadó hivatásos ujságírót ritkán alkalmazott. A szerkesztés munkáját igen sokszor dilettánsok végezték, a lap színvonala sem üthette meg a megfelelő mértéket. Kellő pártolás hiányában tengődő lapok az évtizedben többször változtatták címüket. Volt olyan hírlap, amely egy évtized alatt háromszor-négyszer cserélt címet.

d) *Lapvállalat* 149 esetben adott ki hírlapot és 163 esetben folyóiratot vagy szaklapot. A lapvállalat üzleti alapon szervezkedett, jól kiválasztott főszerkesztővel és szerkesztőkkel dolgozott, s legtöbbször saját nyomdával is rendelkezett. Évtizedünk legnagyobb lapvállalatai ezek közé tartoztak s nemcsak Budapesten, de a vidéken is ezeknek irányítása mellett alakult ki a közszellem.

Sokszor a lapvállalat részvényeseinek többségéből kiválasztott szerkesztő- és lapkiadóbizottság határozta meg a hírlap politikai állásfoglalását, s intézte a lap szerkesztését és kiadását. Évtizedünk 12 hírlapja és 22 folyóirata állott ilyen vezetés alatt.

A koncentrációs törekvés, rivális vagy egyazon politikai, világnézeti alapon álló lapok megszerzésére, már évtizedünkben megkezdődött. Főleg vidéki lapkiadó vállalatainknál találkozunk ilyen törekvésekkel. Legnagyobb vállalatok voltak ezek között a nyitrai Felsőmagyarországi Hírlapkiadó vállalat, a palánkai Csernicsek Imre nyomdavállalat és az újpesti Kultúra lapkiadóvállalat. A Felsőmagyarországi Hírlapvállalat a Vágvölgyét uralta, s hatásköre Pozsony-, Nyitra- és Barsmegyékre terjedt ki. Csernicsek vállalata a Bácskában hódított nagyobb teret. A Felsőmagyarországi Hírlapvállalat hátterében a nyitrai Lőwy Antal nyomda állott s az 1902—1915. években az alábbi hírlapok tartoztak érdekkörébe:

Barsi Futár, Aranyosmarót. 1908/13.
Bazin és Vidéke. 1908/12.
Felvidéki Hírek. Pozsony-, Nyitra- és Barsmegyei Híradó. 1908/13.
Felsőmagyarországi Lapok, Nyitra. 1906/13.
Közvélemény, Vágszered. 1902/13.
Malaczka és Vidéke. 1908/13.
Miava. 1908/13.
Nagyszombati Hírlap. 1903/12.
Nyitra. 1907/14.
Nyitrai Hétfői Ujság. 1911.
Nyitrai Hírlap, 1907/13.
Nyitrai Lapok. 1907/13.
Nyitravármegye, Nyitra. 1912/13.
Pöstyéni Lapok, 1907/13.
Privigye és Vidéke. 1907/12.
Szakolczai Határőr. 1907/13.
Szenicz, Miava és Vidéke. 1907/12.
Vágsellye és Vidéke. 1907/12.
Vágújhelyi Hírlap. 1907/13.
A Vidék, Nyitra. 1912.

A Lőwy-féle lapkoncentráció az 1907/13-as években érte el a legnagyobb forgalmat. A központi szerkesztőség Nyitrán székelt. Tagjai voltak Szabó Lajos (Stark Dezső), Antal János és Salgó (Weisz) Károly, míg a címben megjelölt helyeken helyi szerkesztők vállalták a szerkesztési és kiadási felelősséget. Az azonos szövegű és csak címben különböző lapba néha egy-egy helyi rovatot illesztettek be.

1913-ban Salgó (Weisz) Károly kivált a központi szerkesztőségből s a Hermes-nyomda kiadásában *Napló* címmel új lapot indított meg. De vagy a szerkesztő nem vált be, vagy előfizetők nem jelentkeztek elegendő számmal, a lap a 6. számmal megszűnt. Főleg a *Nyitravármegye* volt a két nyomda vetélkedésének tárgya; hol együtt, hol külön-külön nyomtatták, míg végül is a Lőwy-nyomda lett a győztes. Lőwynek volt még egy héber című, magyarnyelvű lapja is, a *Machazika Hadasz*, melyet 1916. márciusában Klein Samu nyomdásztársától hódított el. Nem tudta

azonban megszerezni a kiadási jogát az *Érsekújvári Ujság*nak, melynek csak egyetlen száma készült 1912. dec.-ben a Löwy-nyomdában, a 2. számtól kezdve Klein Samu nyomtatta egy éven át.

A naptár-kiadásairól is nevezetes Csernicsek Imre palánkai nyomdász lapvállalata magyar, német, szerb és bunyevác lapokat is nyomatott. Ez utóbbiakból, sajnos, egyetlen példányunk sincs ebből az évtizedből. Magyar- és németnyelvű azonos, vagy csak kis részben módosított szövegű lapjai:

Bácskai Hírek, Palánka. 1905/13.
Baja és Vidéke. 1906/18.
Óbecsei Hírlap. 1906/12.
Palánkai Hírlap. 1905/18.
Zombori Hírlap. 1911/12.
Bácskaer Volkszeitung, Palánka. 1905/16.
Die Woche, Palánka. 1911/16.
Die Wacht, Palánka. 1911/16.

Csernicsek a lapokat nemcsak maga nyomtatta, de maga is szerkesztette.

Az újpesti Kultúra lapkiadóvállalat érdekkörébe tartozó lapok különböző címek alatt megjelenő, folytatólagos számozású lapok, melyek még együttesen sem alkotnak egy teljes évfolyamot. 1913. és 1919. között láttak napvilágot.

e) *Politikai párt* 19 budapesti és 109 vidéki hírlapnak, valamint 6 budapesti folyóiratnak volt kiadója. Természetesen ebben a számban nem szerepelnek a politikai pártok által állandóan vagy alkalmilag támogatott hírlapok. Az állandó jellegű támogatás egyértelmű volt a lap kiadásával, de itt kizárólag csak azokat a lapokat vettük fel, melyeknél a kiadó és lapfenntartó párt neve a hírlapokon is fel volt tüntetve.

Budapesten a függetlenségi pártnak, a kereszténységszocialista pártnak, a kisgazda-pártnak, a Kossuth-pártnak, a 48-as pártnak, a néppártnak, a szocialista-kommunista pártnak és a cionista szervezetnek volt egy-egy hírlapja. A szocialista párt 4 magyar, 1 német és 1 szlovák hírlapot adott ki. A kommunista párt kiadásában 2 magyar, 1 német, 1 román és 1 lengyel lap jelent meg. A folyóiratok közül Budapesten az anarchista szervezet 1, a szocialista párt 3 és a kommunista párt 4 folyóiratot adott ki.

Vidéken 1—1 lapot adott ki a demokrata párt és a német néppárt, 2 lapja volt az egyesült ellenzéki pártnak, az oláh nemzeti pártnak és néppártnak, 3 lapot adott ki a kisgazda és földműves párt és a nemzeti munkapárt, a radikális párt 3 lapjából 1—1 magyar-, német- és szerbnyelvű volt. A keresztény szocialista párt 3 magyar és 1 szerb lapot mondhatott tulajdonának, a függetlenségi párt 4 magyar lappal rendelkezett, a keresztény nemzeti egyesülés pártja 5 lappal. 8 magyar és 1 szlovák lapja volt a szocialista-kommunista pártnak, 15 a 48-as pártnak, míg a szociáldemokrata párt 19 magyar, 4 német, 2 szlovák és 1 szerb lap kiadását vállalta. A kommunista párt vidéki hírlapjainak a száma pedig 29-re rúgott. Ez utóbbi lapokról „A tanácsköztársaság időszaki sajtója" című részben adtunk részletes beszámolót.

f) *Politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális egyesületek, hatóságok* mint lapkiadók 39 hírlapot tartottak fenn, illetőleg

adtak ki az 1911/20-as évtizedben. A kiadók között egy budapesti és 3 vidéki lappal szerepel a Magyar Nemzeti Szövetség, 1 budapesti lappal a Területvédő Liga, a gazdaszövetségek 1 budapesti és 9 vidéki lapot tartottak fenn, irodalmi körök 2 lapot adtak ki, tanító és nevelő egyesületek 2 lappal szerepelnek a kiadók sorában, míg a többi 20 lap kiadói közé egyéb társadalmi, gazdasági, kulturális egyesületek és hatóságok tartoztak.

A folyóiratok, valamint a szak- és egyéb hivatalos és érdekképviseleti lapok kiadóinak száma a legnagyobb és legváltozatosabb (1023). Egyenként való felsorolásuk egyértelmű volna anyagunk címeinek csaknem teljes ismétlésével. A szakcsoportok megközelítő általános tájékoztatást adnak a kiadókról, melyek között az állami és törvényhatósági hivatalokon kívül a tudományos intézeteket és egyesületeket, egyházmegyéket és egyházközségeket, a különböző társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális egyesületeket, állami és magán intézmények, hivatalok, pénzügyi, ipari és kereskedelmi vállalatok érdekképviseleteit, tisztviselői és munkás-egyesületeit találjuk. Ez utóbbiak különösen nagy számmal szerepelnek a kiadók sorában. Katonai lapok kiadóiként a katonai hatóságokon kívül magánosok is nagy számmal fordulnak elő. Különösen a világháború alatt érte el a lapkiadás a legnagyobb eredményt. A kiadók között néhány hivatásos ujságíró is szerepel, de a kiadók és szerkesztők tekintélyes része más polgári pályán szereplők közül került ki. A lapkiadás körülményeiről részben tájékoztatást kapunk a lapcímekből is. Különösen az élclapok címei jellemzőek: Fokos, Hadi Cubus, Stochodi Oroszlán, Csataperecek stb. Sejthetjük, hogy a kiadás helye a front, az ezredíroda, az ellenségtől ostromlott vár s a hadsereg kenyérellátásának legfontosabb szerve, a pékműhely lehetett, bár legnagyobb részük Budapesten készült. A Csataperecek szerkesztőjeként Kálmán Bácsi szerepel (a háború alatt és után a M. Nemzeti Múzeum főtitkára, Isoz Kálmán). Sport-turista egyesületek, vallásos és hitbuzgalmi célokat szolgáló főiskolai és egyéb ifjúsági egyesületek, valamint a világháború évtizedében különösen is előtérbe nyomuló feminista szervezetek, karitatív működést kifejtő intézmények is szép számmal szerepelnek a kiadók sorában.

Az egyesületek stb. által kiadott hírlapok, folyóiratok 85 %-a magyarnyelvű volt.

g) Hírlapoknál, de főleg a folyóiratoknál a szerkesztésre, kiadásra és a nyomtatásra vonatkozó adatok sokszor hiányosak voltak, hol egyik, hol másik maradt el, sőt sok esetben minden erre vonatkozó adat hiányzott. Ennek okai többfélék lehettek. Vagy a szerkesztő s kiadó akart az ismeretlenség homályában maradni, vagy a lap tartalma miatt nem volt tanácsos az adatokat közölni, különösen abban az esetben, ha a kiadónak nem volt hatósági engedélye a lapkiadásra. A tanácsköztársaság idejében a lapokon a szerkesztő, kiadó és nyomda nevét elhallgatták Pedig éppen e 133 nap időszaki sajtójának története, a lapok szerkesztési, kiadási és nyomtatási viszonyainak kiderítése érdekes és tanulságos is volna.

h) *Ismeretlen* volt vagy nem lehetett megállapítani a szerkesztőt 56 hírlapon és 186 folyóiraton. Nem szerepelt a kiadó 176 hírlapon és 443 folyóiratszámon. Még a nyomda sem volt

feltüntetve 57 hírlapon és 132 folyóiraton. Ezek az esetek főleg a tanácskormány ideje alatt fordultak elő.

D) Cím- és időszakosság-változások.

Mint minden szervezetnek, a hírlapnak élete is folytonos változás, fejlődés vagy hanyatlás lehet. E két körülményt előidéző okok csaknem mindig ugyanazok. A fejlődést elősegíti az olvasóközönség nagyobb érdeklődése, az ügyes és jó szerkesztés, erős kiadói tőke, pártoktól vagy helyi csoportoktól való függetlenség, viszont a hanyatlásnak a közönség érdeklődésének megszűnésén kívül, a rossz szerkesztés mellett a tőkehiány vagy egy párthoz való lekötöttség esetén a párt megszűnése, vagy anyagi erejének kimerülése lehet az okozója.

A tőkeerős fővárosi lap még kisebb érdeklődés mellett is nagyobb olvasótáborra számíthat, mint a vidéki lap. S ha a vidéki lapkiadó elegendő forgótőkével nem rendelkezett, már az olvasóközönség kisebb arányú csökkenése mellett is kénytelen volt lapját megszüntetni s szerkesztőit elbocsátani. Viszont ha egy hírlap a kedvező körülmények ügyes kihasználásával, ügyes szerkesztéssel a közönség érdeklődését magára vonta, a hetilap rövid idő alatt átalakulhatott hetenként többször is megjelenő lappá vagy napilappá, s döntő fontosságú tényező lehetett városának politikai, gazdasági vagy kulturális irányításában is. Egy-egy vidéki szerkesztő ily módon lapjával együtt emelkedett, s a szerkesztőségi íróasztalt sokszor egy-egy tekintélyesebb fővárosi lap szerkesztői állásával, képviselőséggel cserélte fel.

A vidéki időszaki sajtó történetével Thurzó Nagy László értékes munkáján kívül nagyobb magyar mű alig foglalkozott. Szinnyei, a bibliográfiák, a lexikonok csupán címeket s egy pár adatot közöltek; de egy-egy vidéki lap pályafutását megrajzolni meg sem kísérelték. Pedig mennyi értékes és tehetséges szerkesztő, lapalapító zseni lehetett közöttük, csak akkor látjuk, ha több évtizeden át összegyűjtött lappéldányokat s a bennük leközölt sokszor értékes tanulmányokat végigböngésszük. Egy emberélet munkája kevés volna mindezek megírására. S végeredményben a vidéki sajtó részletes történetét megírni tulajdonképpen nem is lehetne. Csaknem minden évben létesültek új lapok s szűntek meg régiek. A szerkesztők állás nélkül maradtak, s megkezdődött küzdelmük az élettel a mindennapi kenyérért. A megszűnt lap helyét elhagyták, más városba vándoroltak; mint a nemzet napszámosai küzködtek a mindennapi szűkös kenyérért s vagy megállapodtak egy helyen, beletörődve a változtathatatlanba, vagy pedig elvesztek a testet-lelket gyötrő küzdelemben. Egy-egy állás nélkül marad szerkesztő sokszor új lapalapítással iparkodott életlehetőségét biztosítani, de vagy nem tudta lapjával olvasóit kielégíteni, vagy pedig nem kapott elegendő hitelt a nyomtatási költségekre, kénytelen volt tehát lapját hosszabb-rövidebb fennállás után megszüntetni, s újra vándorbotot venni a kezébe. Az 1—2 számból álló lapok megdöbbentő bizonyítékai ennek a kétségbeejtő ujságírósorsnak. Többször az is megtörtént, hogy a kiadó nem talált megfelelő s a közönségnek is tetsző címet lapjához s ezért több ízben változtatta annak címét. Tipikus példa erre a Nagysomkúton 1918. aug. 8-án megjelent *Nagysom-*

kút és Vidéke c. lap, melynek 2. száma két hét mulva *Nagysomkuti Tükör*, 3. száma pedig aug. 29-én *Kővárvidéki Hírmondó* címen jelent meg, tehát egy hónapon belül háromszor változtatott címet. A lapocska egyébként az egyik sárospataki nyomdában készült.

Az évtized alatt 104 hírlap- és 128 folyóirat-címváltozás történt. Megváltoztatta címét 20 napilap, 5 hetenként többször is megjelent hírlap, 2 félhavi lap és 77 hetilap. Többször is megváltoztatta címét 11 hírlap.

A folyóiratok közül 111 változtatta címét egyszer és 17 többször is.

A hírlapok megjelenési idejének, időszakosságának az évtizedben történt változásairól a következő adatokat jegyeztem fel:

a) Napilapból hetilap lett 2 hírlap.

b) 4 napilap hetenként többször is megjelent lappá lett.

c) 14 hetenként többször megjelent lap napilap lett.

d) Ugyancsak 14 hetenként többször megjelent hírlap hetilappá alakult.

e) 14 hetilapból napilap lett.

f) 11 hetilap hetenként többször is megjelenő lap lett.

g) Hetilapból hetenként többször megjelenő lap, majd napilap lett 2 hírlap, ismét hetilap 1 hírlap.

h) Hetilap, közben hetenként többször is megjelent hírlap volt 6 hírlap.

i) Egyéb változáson ment keresztül 16 hírlap.

E) A tanácsköztársaság időszaki sajtója:

Évtizedünk legválságosabb napjai a tanácskormány 1919. márc. 22—aug. 2-ig terjedő 133 napos uralmára esnek. A bolsevizmus már az 1918. októberi forradalom után megkezdte szervezkedését, s bár Garami kereskedelmi miniszter az ujságpapír zárolásával és megvonásával iparkodott a szélsőséges lapok megjelenését meggátolni, sztrájkok, utcai tüntető felvonulások, zavargások, a keresztény szellemű lapok (*Új Nemzedék*, *Budapesti Hírlap*), sőt a polgári lapok közül a Lázár Béla szerkesztése alatt állott *Déli Hírlap* ellen rendezett pusztító merényletek, rombolások siettek a bolsevizmus útjának egyengetésére. Az illegális úton szerzett papíron a *Vörös Ujság* a tilalom ellenére is megjelent.

A tanácskormány csak a saját politikai elveit valló lapot engedte szóhoz jutni s a hivatalos lapjain kívül csak azok jelenhettek meg korlátolt terjedelemben, melyek a tanácskormány elveinek hirdetői lettek. A polgári lapok közül a diktatúra azonnal betiltotta a keresztény szellemű lapokat, s a nemzeti eszmét nyiltan megvalló ujságokat (*Alkotmány*, *Budapesti Hírlap*, *Független Magyarország*, *Kis Ujság*, *Magyarország*, *Uj Lap*, s a német lapok közül a katolikus *Neue Post-Kleines Journal* c. lapot), míg a többiek, ha elegendő papírral rendelkeztek, korlátolt terjedelemben május 14-ig zavartalanul megjelenhettek. A *Világ* április 20-án címét *Fáklyára* változtatta, de így is csak május 24-ig szórhatta fényét és világító eszméit. A szovjetnek még a *Világ* radikalizmusa sem volt eléggé megfelelő. A hivatalos *Vörös Ujság*

mellett, a szociáldemokrata-párt mérsékeltebb elemeinek s általában a polgári lakosságnak tájékoztatására még a *Népszava* is megjelenhetett, bár május 14. után a papír beszerzésének nehézsége miatt, még a népbiztosok számára készült kőnyomatos külföldi lapszemlét sem véve ki, hetenként csak néhányszor került kiadásra. A külföld tájékoztatására a szovjet a *Pester Lloyd*ot foglalta le, a szerkesztők azonban legtöbbször csak a tanácskormány rendeleteit, ítéleteit, vagy néha egy-egy félrevezető tájékoztató közleményt adhattak le.

A lapok szellemi irányítása a közoktatásügyi népbiztosság hatáskörébe tartozott s Lukács György mellett mint a szovjet sajtókamara irányítója Göndör Sándor játszotta a főszerepet. Mint érdekességet meg kell említenünk, hogy a *Pester Lloyd* Bécsbe menekült szerkesztői és kiadói a szovjet *Pester Lloyd*jának ellensúlyozására lapjukat Bécsben is megjelentették.

Miként Budapesten, vidéken sem indított saját erejéből hírlapot a szovjet, hanem a már meglévő s jól megalapozott lapokat foglalta le s adta ki a régi vagy a helyi új szerkesztők által kiválasztott hangzatos címek alatt (*Fáklya, Jövőnk, Proletár, Vörös Fáklya, Vörös Hajnal, Vörös Lobogó* stb.). A szerkesztők között elvétve akadt hivatásos ujságíró, többnyire azonban dilettáns, tanulatlan, politikailag iskolázatlan egyének voltak, akik a polgári társadalom elleni gyűlöletükben még a mérsékeltebb budapesti szerkesztőtársaikat is túlszárnyalni igyekeztek. Lapjaikon gyakran találkozunk ilyen kitételekkel: Szociális termelésből fakad a jólét!, de ilyenekkel is: Halál a burzsujokra! Lámpavasra az urakkal! Halál az ezerholdasokra! stb.

A tanácskormány a vidéken először is a keresztény szellemű lapokat szüntette meg s csak azután került sor a többi lapokra. Egyes helyeken azonban néhány lap a szovjet erőszakossága ellenére is megjelent, ami főleg a nép körében mutatkozó szovjetellenes hangulatnak s egyes területekről a szovjet lassú kiszorításának volt köszönhető. Leghamarabb Szeged környékén s a Dunántúl nyugati felén vesztett tért a proletárdiktatúra.

Az alábbi összeállításban betűrendben mutatjuk be a szovjet- és a szovjet által lefoglalt *hírlapokat*, a lefoglaltaknál a lapok régi címének és a lefoglalás idejének feltüntetésével.

Barsmegyei Népszava (Léva), jún. 3—29-ig. (Bars, hetilap).
Békésmegyei Népszava (Békéscsaba), febr. 16—ápr. 19-ig. Megj. hetenként kétszer. (Békésmegyei Függetlenség).
Beregi Munkás (Beregszász), márc. 7-től bizonytalan ideig. (Bereg). Megj. hetenként kétszer.
Bihari Vörös Ujság. Hetilap. Jún. 5-től bizonytalan ideig.
Červena Zastava. Megj. hetenként kétszer, ápr. 5—júl. 26-ig.
Červené Noviny, napilap. Márc. 27—júl. 31-ig.
Červona Ukraina. Hetilap. Megj. máj. 24—júl. 12-ig.
Csongrádi Proletár. Napilap, megj. máj. 16—júl. 23-ig.
Czerwona Gazeta. Hetilap, megj. ápr. 24—júl. 12-ig.
Debreceni Vörös Ujság (I). Hetilap. Megj. márc. 15—jún. 4-ig.
Debreceni Vörös Ujság (II). Napilap. Megj. ápr. 15—20-ig.
Déli Hírlap. Napilap. Megj. márc. 22—29-ig. Elődje Esti Ujság, folytatása A Vörös Katona.

Deutsches Tageblatt. Napilap, megj. márc. 22—28-ig.
Dombóvári Proletár. Hetilap, megj. márc. 30—máj. 4-ig.
Dósa Népe. Hetilap, megj. júl. 13—27-ig.
Egri Munkás (II). Napilap, megj. júl. 15—aug. 3-ig.
Egri Vörös Ujság. Napilap, megj. máj. 15—júl. 6-ig. (Egri Ujság).
Az Ember. Hetilap. Megj. márc.—júl.-ig.
Esztergomi Népszava. Napilap, megj. márc.—aug. 3-ig. (Esztergom).
Fáklya. Napilap, megj. ápr. 20—máj. 24-ig. (Világ).
Félegyházi Proletár. Napilap. Jún. 22. szám (58.) (Félegyházi Hírlap).
Földműves Lap (Kecskemét). Jún. 21. (Egyetlen szám).
La Gazetta Rossa. Hetilap. Júl. 12-ig megj. 10 szám.
Glasul Poporului. Hetilap. Megj. márc. 22—27-ig. Folytatása Revoluția Socială.
Halasi Munkás. Halasi Független Hírlap. Hetilap, márc. 29—ápr. 5-ig.
Halasi Munkás. Hetilap. Megj. ápr. 5—jún. 28-ig. (Halasi Függ. Hírlap).
Hatvani Munkás. Hetilap. Megj. márc.-tól bizonytalan ideig.
Hétfői Ujság. Megj. márc. 31—aug. 4-ig.
Az Ifjú Proletár. Hetilap. Megj. jún. 2—aug. 1-ig. (Ifjú Proletár).
Az Ifjúmunkás. Kétheti lap. Megj. márc.—aug. 1-ig. Az ápr. 15. sz. címe Az Ifjú Proletár.
Igazság (Szekszárd). Hetilap. Megj. márc.—júl. 25-ig.
Jászberényi Ujság. Hetilap. Megj. márc.—aug.-ig. (Lefoglalt lap).
Karcagi Hírlap. Napilap márc.—ápr. 4-ig. Előbb hetilap volt.
Karcagi Napló. Napilap. Megj. júl. 2-ig.
Kassai Híradó. Hetilap. Megj. márc. 10-től bizonytalan ideig.
Kassai Munkás. Hetilap, megj. jún. 22—28-ig.
Kassai Vörös Ujság. Napilap. Megj. jún. 10—28-ig.
Kemenesalja (Celldömölk). Megj. het. kétszer, márc. 27—aug. 2-ig.
Kispesti Munkás. Hetilap. Megj. ápr. 27—máj. 18-ig.
Kisújszállási Vörös Ujság. Hetilap. Megj. ápr.—máj. 4-ig. (K. és Vidéke).
Komáromvármegye (Tata). Hetilap. Megj. júl. 6—aug. 3-ig.
Köztársaság. Napilap. Megj. bizonytalan ideig.
Köztársasági Ujság. Napilap. Megj. márc. 27-ig.
Külföldi Lapszemle. Megj. júl. 24-ig 54 szám.
Magyar Alföld (Kecskemét). Napilap. Megj. máj. 20—júl. 31-ig.
Magyar Távirati Iroda. Kőnyom. napil. júl. 6—aug. 5-ig.
Munka. Kőnyomatos szovjet tudósító. Megj. 92 száma.
Munkácsi Népszava. Hetilap. Megj. máj. végéig. (Munkácsi Hírlap).
Munkás (Nagykanizsa). Napilap. Megj. máj. 28—aug. 1-ig.
Munkás Ujság (Pápa). Megj. het. kétszer. júl. 31-ig.
Muraszombat és Vidéke. Hetilap. Megj. ápr. 27—júl. 27-ig.
Nagykunság (Karcag). Megj. het. kétszer, máj. 18-tól bizonytalan ideig.
Népakarat (Cegléd). Megj. het. háromszor, ápr. 11—júl. 28-ig.
Népakarat (Debrecen). Napilap. Megj. ápr. 23-ig.
Népakarat (Győr). Hetilap. Megj. júl. 31-ig.
Népakarat (Hódmezővásárhely). Ápr. 15—máj. 8-ig számozatlan lapok.
Népakarat (Sárospatak); hetilap. Megj. ápr.—május végéig.
Népakarat (Szentes). Napilap. Megj. márc. 26—ápr. 26-ig.
Népszava. Napilap. Megj. május 14-ig, azontúl hetenként kétszer—3-szor.
Népszava (Mór). Megj. ápr. 20—aug. 3-ig. Hetilap. (Mór és Vidéke).
Nógrádi Népszava (Balassagyarmat). Hetilap. Megj. ápr. 20—aug. 3-ig. (Előbb Nógrádi Hírlap).
Nyugatmagyarországi Ifjú Proletár (Sopron). Hetilap. Megj. máj.—jún.
Oedenburger Arbeiterrat (Sopron). Napilap. Jún. 17-ig megj. 59 szám.
Oedenburger Proletarier (Sopron). Napilap. Az előbbi folytatása. Megjelent jún. 18—aug. 31-ig 100 szám.
Pester Lloyd. Napilap. A szovjet kiadásában megjelent márc. 23-tól augusztus 2-ig.
Proletár (Csepel). Hetilap. Megj. ápr. 27-ig.
A Proletár (Debrecen). Megj. het. kétszer. Gyüjteményünkben csak az ápr. 19. és 23-iki 3. és 5. szám van meg.

A Proletár (Szeged). Napilap. Megj. márc. 25—máj. 8-ig. (Friss Hírek).
Der Proletarier (Sopron). Napilap. Megj. máj. 9—28-ig.
Revoluţia Socială. Megj. hetenként 3-szor, ápr. 27-től hetenként, máj.—aug. 3-ig het. 2-szer. (Előbb Glasul Poporului).
Ruska Pravda (Munkács). Hetilap. Megj. ápr. 12—máj. 3-ig.
Sárvári Néplap. Megj. het. 2-szer márc.—júl. 24-ig.
Somogyi Munkás és Somogyi Vörös Ujság (Kaposvár). Napilap. Megj. aug. 1-ig. Közben máj. 3—jún. 8-ig címe:
Somogyi Vörös Ujság. (Előbb Somogyi Hírlap).
Soproni Vörös Ujság. Napilap. Megj. márc. 22—aug. 1-ig.
Szegedi Vörös Ujság. Napilap. Megj. márc. 23—ápr. 27-ig.
Székesfehérvár és Vidéke. Napilap. A szovjet kiadásában megjelent máj. 25—aug. 1-ig.
A Szegény Ember. Még a diktatura kikiáltása előtt jelent meg.
Szolnoki Munkás. Napilap. Megj. ápr. 30-ig 36 száma.
A Szovjet (Rákoscsaba). Hetilap. Megj. jún. 30-ig 19 száma.
Társadalmi Forradalom. VI. évfolyamként megj. mint hetilap. júl. 3-ig.
Tata-Tóváros és Tatabánya. Hetilap. A szovjet kiadásában megj. ápr. 18—jún. 29-ig. (Előbb Tata-Tóvárosi Híradó).
Testvériség (Győr). Megj. het. 2-szer, márc.—júl. végéig.
„ (Keszthely). Megj. het. 2-szer, ápr.—júl. 31-ig. (Keszthelyi Hírlap).
Tolnamegyei Vörös Ujság; hetilap. Megj. júl. 31-én és aug. 2-án. A szekszárdi Tolnamegyei Közlöny folytatása.
La Troisième Internationale. Hetilap. Megj. ápr. 23—júl. 25-ig.
Túrkeve. Hetilap. A szovjet kiadásában megj. ápr. 13—júl. végéig.
Új Forradalom. Hetilap. Megj. ápr. 1—19-ig 3 száma.
Új Kor (Szentendre). Hetilap. Megj. márc.—jún. 22-ig 19 száma.
Az Új Szó. Napilap. Megj. márc. 28-ig.
Újpesti Munkás. Hetilap. Megj. márc.—máj. 4-ig. (Újpesti Hírlap).
Váci Vörös Ujság. Megj. het. 3-szor, ápr. 12—aug. 6-ig het. 2-szer. Előbb Váczi Ujság.
Vásárhelyi Friss Ujság. A szovjet kiadásában megj. ápr.—júl.-ig
Vásárhelyi Proletár. Napilap. Megj. ápr.—máj. 7-ig. Előbb Vásárhelyi Reggeli Ujság.
Vásárhelyi Vörös Ujság. Napilap. A Vásárhelyi Proletár délutáni kiadása. Megj. ápr.—máj. 8-ig.
Vasi Vörös Hírlap (Szombathely). Napilap. Megj. máj. 24—aug. 3-ig. (Előbb Vasmegyei Hírlap).
Világszabadság. Hetilap. Ápr.-tól napilap. Megj. aug. 2-ig. A papírhiány miatt azonban sokszor szünetelt.
Volksstimme. Napilap. Megj. a papírhiány miatt keletkezett kényszerszünetekkel aug. 2-ig.
Vörös Fáklya (Budafok). Megj. het. 2-szer, máj. 25-ig.
Vörös Hajnal (Sátoraljaújhely). Napilap. (Megvan gyüjteményünkben a júl. 1—2-án megj. 52—53. szám.)
A Vörös Katona. Megj. márc. 22—máj. 4-ig naponta. (Déli Hírlap).
Vörös Katona. A proletár hadsereg lapja. Megj. hetenként, márc. 30-tól május 4-ig naponta.
Vörös Lobogó. Hetilap. Megj. jan. 26—jún. 18-ig.
Vörös Mátravidék (Gyöngyös). Napilap. Megj. márc.-tól bizonytalan. (Előbb Mátravidék).
Vörös Ujság. Hetilap. 1919. jan.-tól megj. het. 2-szer, jan. 21-től 3-szor, márc. 2-től naponta a szovjet bukásáig. Papírhiány miatt azonban a délutáni kiadás többször elmaradt.
Vörös Zászló (Gyula). Hetilap. Megj. márc. 27—ápr. 20-ig. (Békés).
„ „ (Veszprém). Megj. márc. 22—júl. 21-ig het. 2-szer.
Weltfreiheit. Hetilap. A Világszabadság német kiadása. Megj. júl. 26-ig.
Westungarischer Jung Proletarier (Sopron). A Nyugatmagyarországi Ifjú Proletár német kiadása. Megj. máj. 9—jún. 4-ig.
Zalai Népakarat (Nagykanizsa). Napilap. Megj. máj. 31—aug. 3-ig. (Zala).

Zempléni Munkás (Sátoraljaújhely). Napilap. Megj. júl. 15—25-ig. (Előbb Zemplén).

A szovjet által lefoglalt és újonnan alapított *folyóiratok* a következők voltak.

Budapest Népbiztossága Hivatalos Közlönye 1919. ápr. 4—11-ig, ápr. 18—aug. 1-ig. A Budapesti Munkás és Katonatanács Hiv. Közlönye. A hiv. lap régebbi címe: Fővárosi Közlöny.
Egészségügyi Munkás. Kelet nélküli 2 szám.
Az Én Ujságom szovjet kiadása júniustól augusztusig.
Építés. Megj. ápr. 9—jún. 30-ig. Eredeti címe: Vállalkozók Lapja.
Gabonamunkás. 1—3. szám, márc.—májusig.
Gyermekhírlap. Egyetlen száma megj. ápr. 1-én.
Gyógyszertári Munkások Lapja, ápr. 23—május 12-ig. A folyóirat eredeti címe: Gyógyszerészsegédek Lapja.
Gyorsíró Munkás. Májusig megj. havonta.
Háztartási Munkásnő. Kelet nélküli egyes számok.
A Hevesvármegyei Direktórium Lapja, ápr. 3—júl. 10-ig. Hevesvármegye Hiv. Lapjának szovjet kiadása.
Internationale. Két kiadásban és szerkesztésben megj. jan.—júl.-ig.
Jövőnk. A cionisták folyóirata. Megj. ápr. 6-ig. Eredeti címe Zsidó Szemle volt.
Kérges Tenyér a Férges Kenyérrel. Egyetlen száma jelent meg.
Lányok Ujsága. Jún. 20—aug.-ig jelent meg. Eredeti címe Magyar Lányok volt.
Magyar Tanácsköztársaság Biharvármegyei Hiv. Lapja. Jún. 5—19-ig. Biharvármegye Hiv. Lapjának címe a tanácsuralom alatt.
Magyar Tanácsköztársaság. A Posta, Távíró és Távbeszélő Hivatalos Lapja. Ápr. 5—aug.-ig. Elődje a M. Kir. Posta... Hiv. Lapja.
Népkultúra. Ápr. 5—12-ig.
Pénzintézeti Munkás. Márc.—aug.-ig. Eredeti címe Pénzintézeti Tisztviselők Lapja.
A Pestvármegyei Direktórium Lapja, ápr. 5—jún. 19-ig. Pestvármegye Hiv. Lapjának címe a tanácsuralom alatt.
Proletár Hadsereg. Májustól megj. 18 száma.
Proletárjog. ápr. 29—aug. 2-ig.
Revizorok Lapja. Ápr. 15—aug. 1-ig. Elődje Magyar Könyvviteli Folyóirat.
Die Soziale Produktion. Egyetlen száma megj. jún. 15-én.
A Szociális Termelés. Megj. máj. 3—júl. 27-ig.
A Tanácsköztársaság Könyvtárügye. Máj.—júl.-ig megj. 4 száma.
Új Világ. Márc.—jún.-ig megj. 4 száma.
Vak Munkás. Júl. 15-én megj. egy száma.
Vasútügyi Szemle. Márc.-ban megj. 2 száma.
Vörös Film. Ápr. 12-től megj. 21 száma.
A Vörös Hadsereg Rendeletei. Ápr.—jún.-ig. (Kis Közlöny.)
A Vörös Őr. Májustól júl. 13-ig megj. 2 száma.
Vörös Őrség. Ápr. 20—jún. 29-ig megj. 10 száma.

F) Az 1919-ben elszakított országrészek időszaki sajtója.

A trianoni békeparancs legsúlyosabb rendelkezése kétségkívül az ország feldarabolása és magyar véreinknek idegen hatalom alá való juttatása volt. Az országcsonkítás kulturális veszteségeit nemcsak azzal mérhetjük fel igazán, hogy hány ezer és ezer magyar került új hatalom fennhatósága alá, hanem azzal is, hogy számbavesszük, milyen kultúrintézmények és eszközök jutottak az újonnan létesített államok birtokába. E helyen csupán a kultúra-

fejlesztés egyik eszközének, az időszaki sajtónak szerepét tehetjük vizsgálódás tárgyává.

A világháború s a velejáró gazdasági romlás az időszaki sajtó nagyobb arányú fejlődésére nem volt kedvező, mégis, amikor az elszakításra ítélt területek új hatalmak birtokába kerültek, a megmaradt hírlapoknak és folyóiratoknak legnagyobb hányadát magyarnyelvű hírlapok és folyóiratok alkották.

Az elszakításra ítélt területeken 1911—1920-ig 557 hírlap élt. Ezek közül 89 volt napilap, 60 hetenként többször is megjelenő lap, 383 hetilap és 25 egy hétnél hosszabb időközben megjelenő lap. E hírlapokból 419 volt magyar, 67 német, 27 román, 19 szlovák, 15 szerb, 4 rutén, 2 olasz és 2 horvátnyelvű. A hírlapoknak legnagyobb részét, 331-et 1910-ig alapították, s az újonnan megindított hírlapok száma évente 3 és 53 között váltakozott. Legtöbb hírlapot létesítettek 1911-ben, legkevesebbet 1916-ban.

A hírlapok számának alakulását a következőkben szemléltetjük:

1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
408	392	372	344	268	235	222	211	152	110

1911—1920-ig a hírlapok számában 73 % volt a csökkenés, 1918-ig 48.2 %. Az elszakadás első évében egyik évről a másikra majdnem 28 %-kal csökkent a hírlapok száma, s ez a százalékos csökkenés 2 év alatt 47.7 %-ra emelkedett.

Részleteiben is számbavéve az egyes hatalmakhoz került országrészek hírlapjait, kiderül, hogy a Romániához csatolt legnagyobb országrészben az 1911—1920-ig alapított 264 hírlapból, amelyek közül 201 volt magyar-, 36 német-, 27 románnyelvű, 1918-ban 70 magyar, 15 német, 6 román, összesen tehát 91 hírlap szakadt el az anyaországtól. 1919-ben ezek közül 89 maradt meg. A magyar hírlapok száma eggyel emelkedett, de 1920-ban már csak 49 magyar-, 5 német- és 11 románnyelvű hírlapról találtunk adatokat. A magyarnyelvű hírlapok számának ilyen nagymérvű csökkenése nemcsak az erőszakos cenzura kíméletlen alkalmazásának volt következménye, de a súlyos közterhekkel megrótt magyar elem anyagi romlásának is. Az 1911. évben fennállott 183 hírlappal szemben a csökkenés általában 1919-ig 51.3 %, 1920-ig 64.4 %.

A csehek uralma alá került felvidéki országrészben a hírlapok összes száma 1911—1920-ig 180 volt, éspedig 149 magyar-, 10 német-, 17 szlovák- és 4 ruténnyelvű hírlap. Ezek közül 1918-ban 59 magyar-, 4 német- és 7 szlováknyelvű hírlap került az új cseh fennhatóság alá. Összesen tehát 70. Ez a szám 1919-ben 58-ra csökkent, 48 magyar-, 6 német-, 3 szlovák- és 1 ruténnyelvű hírlappal. Míg a kímélet nélkül alkalmazott cenzura következtében s a magyarság anyagi romlása miatt 1920-ban már csak 36 magyar-, 5 német-, 1 rutén- és 1 szlováknyelvű hírlapról van tudomásunk. A hírlapok számának csökkenése az 1911. évi 127 hírlap számához viszonyítva 1919-ig 54.3 %, 1920-ig 66.1 %.

A Szerbiához csatolt területen még sokkal súlyosabb állapotokról kell beszámolnunk. Az 1911—1920-ig fennállott hírlapok közül 66 volt magyar-, 20 német-, 15 szerb- és 2 szlováknyelvű. Összesen tehát 103. Az összeomlás évében ezek közül már csak

23 magyar-, 7 német- és 1 szerbnyelvű hírlapról van tudomásunk. Egyetlen megszállt területen sem szenvedett annyit az elszakított magyarság, mint éppen a Szerbiához csatolt országrészben, mert a 31 hírlapból 1919-ben csak 8 magyar-, 3 német- és 1 szerbnyelvű hírlap maradt, 1920-ban pedig csak 1 magyar- és 1 szerbnyelvű.

Az Ausztriának ítélt országrészben az évtizedben csak 1 magyar- és 1 németnyelvű hírlapról van feljegyzésünk. Az 1913-ban alapított magyar hetilap még 1915-ben megszűnt, a német hetilap az elcsatolás éveiben is megmaradt.

Fiume 8 hírlapjából 2 volt magyar. Ezek közül 1 még 1918-ban is megvolt, a 2 horvát hírlap még az évtized folyamán megszűnt, a 3 olasz hírlapból 1918-ban még 1 beérkezett kötelespéldányként az Orsz. Széchényi-Könyvtárba. Az elcsatolás évétől kezdve megjelent hírlapok sorsáról nincs tudomásunk.

Magyarország 2663 folyóiratából az elszakításra ítélt országrészekben az évtized folyamán 622 folyóirat jelent meg. Éspedig a Romániához csatolt területen 343, a csehek által megszállt országrészben 208, a Szerbiához csatolt területen 56, az Ausztriának jutott részeken 5 és Fiuméban 10. A legtöbb folyóirat volt 1913-ban 311, a legkevesebb 1919-ben 87.

Nyelv szerint a folyóiratok közül

magyarnyelvű volt	452	72.6 %
németnyelvű volt	64	10.2 %
románnyelvű volt	39	6.2 %
szlováknyelvű volt	42	6.7 %
szerbnyelvű volt	11	4.3 %
ruténnyelvű volt	4	
olasznyelvű volt	7	
horvátnyelvű volt	2	
eszperantonyelvű volt	1	
Összesen	622	100.0 %

Az évtized első évében, 1911-ben 307 folyóirat élt az elszakításra ítélt területen, éspedig 210 magyar-, 40 német-, 17 román-, 24 szlovák-, 8 szerb-, 2 rutén-, 4 olasz- és 2 horvátnyelvű. Az összeomlás évében a folyóiratok közül 140 volt magyar-, 15 német-, 7 román-, 5 szlovák-, 2 rutén- és 2 olasznyelvű. A 140 magyar folyóiratból egyik évről a másikra csak 68 maradhatott meg, a 15 németnyelvűből pedig 9, összesen 77. Tehát a folyóiratoknak csaknem felét, a magyarnyelvűeknek pedig több mint felét elhallgattatták. 1920-ban azonban a magyarság összefogásának mégis volt annyi ereje, hogy 14 új folyóirat alapításával létezését és élniakarását az új uraknak tudomására hozhatta. De alapjában véve, mindez puszta vergődés volt s csak a halálraítélt magyarság legjobbjainak minden energiát felőrlő munkásságával történhetett meg.

Romániában 1911-ből 121 magyar-, 27 német- és 17 románnyelvű folyóiratot közöltem a címjegyzékben; ezek közül 1918-ban 81 magyar, 8 német és 7 román folyóirat jutott új fennhatóság alá. 1919-ben a magyarnyelvű folyóiratok száma 81-ről 46-ra, tehát majdnem felére csökkent, 1920-ban azonban 14 új folyóirat alapításával a magyarság ismét 60 folyóiratra tett szert. Az 1919.

évi 7 németnyelvű folyóiratból 1920-ban 2 maradt, a románság folyóiratainak száma 6 új folyóirat létesítésével 9-re emelkedett. De ezek közül 2 hivatalos lap, tehát folyóiratnak tulajdonképen nem is nevezhető.

A cseheknek ítélt országrészben 1911-ben 72 magyar-, 9 német-, 24 szlovák- és 2 ruténnyelvű folyóiratról van tudomásunk. Ezeknek a száma az összeomlás évében 61-re csökkent, 1919-ben 29-re, 1920-ban 32-re. Itt is a magyarság szenvedte a legtöbb kárt, mert az 1918. évi 48 folyóiratából az elszakítás 2. évében már csak 20-at mondhatott a magáénak.

A szerb fennhatóság alá került területen 1911-ben 17 magyar, 2 német és 8 szerb folyóiratról van tudomásunk. 1918-ban ezek közül mindössze 10 maradt meg s az elszakítás 2 első évében a szerbek ebből is csak 2-t hagytak meg.

Az Ausztriához csatolt országrész 5 folyóirattal szerepelt az évtizedben. Ezek közül 1918-ig 2 állott fenn.

Fiume 10 folyóiratából 1918-ban még 2 élt.

Míg a tárgyalás eddigi folyamán a hírlapok és folyóiratok valóságos számadatai alapján igyekeztem tájékoztatást nyujtani az elszakított országrészek időszaki sajtójáról, a továbbiakban az időszaki sajtótermékeket előállító nyomdák termelése s az ily nyomdákkal rendelkező városok lakossága kultúrszintjének megállapításával törekszem erre a kérdésre világosságot deríteni.

Az országcsonkítással területünknek 67.3 %, népességünknek 58.4 %-a került idegen fennhatóság alá. 1918-ban Fiumén kívül 14 törvényhatósági joggal felruházott város, 66 rendezett tanácsú város és 93 időszaki sajtótermékeket előállító nagyközség szakadt le az anyaország testéről. (Az elszakított helységek teljes száma ennél természetesen sokkal több volt.) Az elszakított országrészek 10.6 milliót[1] meghaladó lakosságából 1,953.830 lakott időszaki sajtótermékeket előállító nyomdával rendelkező városokban és községekben. Ezeknek a népességéből 1,044.553, vagyis 53.9 % volt magyar, 8 % szlovák, 9.5 % román, 7.1 % szerb, olasz 1.3 %, rutén 0.7 % és német 0.6 %. Az elszakított országrészek 346 nyomdájában 610 hírlapot és 639 folyóiratot, illetőleg ezeknek egyes számait állították elő. A hírlapoknak 76.2 %-a, a folyóiratoknak 72.2 %-a volt magyarnyelvű. Meg kell jegyeznem, hogy a hírlapok és folyóiratok nem minden száma készült megjelenési helyén. A gyakran előfordult nyomdaváltozások vagy inkább változtatások miatt az időszaki sajtótermékek számában nagyobb eltérés állt ezzel elő s így a hírlapok száma 557 helyett 604 lett, a folyóiratoké pedig 622 helyett 639. Viszont a nyomdavárosok száma, bár 206 helyen jelentek meg időszaki sajtótermékek, mindössze 167 volt.

A Cseh-Szlovákiához került 4 tj. város, 28 r. tanácsú város és 31 nagyközségben 152 nyomdavállalat működött. A félmilliót meghaladó városi népességből 288.000, azaz 55.4 % volt magyar, szlovák 156.000, azaz 28.7 %, rutén pedig 13.800, azaz 2.5 %. A 152 nyomda termelése 210 hírlap és 235 folyóirat. A hírlapok 80.5 %-a magyarnyelvű, a folyóiratoké pedig 69 %. Szlovák- és ruténnyelvű hírlap volt 26, folyóirat 57.

[1] 1910. évi népszámlálási adatok.

A Romániához csatolt 5.2 milliónyi népességből 889.616 lakott nyomdával bíró városokban s e városok népességének 39.5 %-a volt magyar, román csupán 188 ezer, 21.2 %. Ez országrész 5 th. jogú, 33 rendezett tanácsú városában és 42 nagyközségéből 37-ben 290 nyomda 277 hírlapot és 311 folyóiratot állított elő. Magyarnyelvű volt ezek közül 77, illetőleg 79 %. Románnyelvű hírlap 38, folyóirat 45 volt.

A Szerbiához csatolt országrészek 1.5 milliót kitevő lakosságából 460.513 lakott időszaki sajtótermékeket előállító nyomdavárosokban. E csaknem félmilliót kitevő népességnek 46.8 %-a volt magyar; szerb- és bunyevácnyelvű pedig csak együttesen 30 %. A magyarság abszolút többségű volt Bács-Bodrog, Vas és Zala vármegyék városaiban s a szerbek 28.4, illetőleg 23.3 %-os arányszáma ezeken a területeken is alatta maradt az országrész átlagának. Csupán Temes és Torontál vármegyékben volt magasabb az uralmat átvevő nép arányszáma a magyarénál, de e két vármegye relatív többségben német s ez is keverten élt együtt a magyar, szerb és román lakossággal.

Szerbia 89 nyomdájában 107 hírlapot és 66 folyóiratot állítottak elő. Ezek közül magyarnyelvű volt 78—46, szerb 12—15.

Az Ausztriához csatolt országrész 292.588 főnyi népességéből az egy rendezett tanácsú Kismarton és 3 nagyközség népessége csak 10.203, ennek 53.1 %-a volt magyar. Nyomdáiban 3 hírlap és 5 folyóirat készült, s magyar volt közülük 1 hírlap és 2 folyóirat.

Fiume csaknem 50.000 főnyi lakossága 54.8 %-ában olasz volt. A 13 %-ot kitevő magyarságnak azonban még e helyen is 2 hírlapja volt.

A trianoni békeparancs által szentesített hatalomváltozás az elszakított országrészek időszaki sajtójára valósággal megsemmisítő hatású volt. Az első kábulás után azonban a felocsudás hamar bekövetkezett. A régi lapok közül néhány, az új helyzetet átmeneti állapotnak tekintve vagy azzal megalkudva, némelyik a rideg passzivitás álláspontjára helyezkedve, tovább folytatta a megváltozott viszonyok között életét, sőt csakhamar új lapok is keletkeztek, hogy rövid fennállás után a kímélet nélkül alkalmazott sajtócenzura s közigazgatási rendelkezések következtében elnémuljanak.

A Felvidéken a cseh-szlovák uralom első két évében Kassa, Komárom, Léva, Losonc, Munkács, Pozsony, Rimaszombat és Ungvár városokban létesültek az első lapok. Az első lapalapítók a Magyarországról Bécsbe menekült, s a cseh kormány engedélyével a Felvidéket elárasztó zsidó ujságírók voltak. Átmenetileg a szovjet is létesített néhány lapot a vörös hadsereg felvidéki sikereinek ideje alatt. Kassán a zsidó ujságírók által alapított *Kassai Naplón* kívül az *Esti Ujság*, a szovjet *Kassai Vörös Ujságon* kívül a cseh agrárpárt szolgálatában álló, s hetilapból napilappá előléptetett *Slovensky Vychod* állott fenn. Mellettük két szerény hetilap, a *Közérdek* és *Keresztény Munkás* 1920-ban alakult. Komárom lapjai voltak: *A Hírek*, 1919. napilap, *A Barázda, Komáromi Órálló*, majd csak Órálló, és *Munkáslap* hetilapok Léván a vörösök emléke a *Barsmegyei Népszava*, 1919. Losoncon

ugyancsak 1919-es alapítású, de még ugyanabban az évben elhallgattatott *Magyar Szó* napilap állott fenn. Munkácsnak 3 kommunista lapja volt a *Munkácsi Népszava* s a két ruténnyelvű *Ruska Kraina* és *Ruska Pravda*. Pozsonyban a *Magyar Ujság* és *Híradó* mellett még a *Republik*ból alakult *Tageszeitung* napilap s a *Volksstimme* és *Robotnické Noviny* hetenként 3-szor megjelent lap, 4 magyar hetilap: *A Futár*, *A Harc*, *Népakarat* és *Népszava*, 2 németnyelvű hetilap, a *Freie Stimme* és *Jüdische Presse*, 2 szlovák hetilap, *Slovensky Robotnik* és *Slovensky Socialista* s az egy hétnél hosszabb időközben megjelent hírlapok közül a szlovák *Krestansky Robotnik* és *Právny Obzor* állottak fenn. Rimaszombatban 1920-ban indult meg, s rövid fennállás után el is hallgatott a magyar szellemű *Magyar Kalász*. Ungvárott az 1920-as alapítású *Ruszinszkói Magyar Hírlap* napilap volt. Hetilapok voltak a *Kárpáti Napló*, a *Munkás Ujság*, *A Zsidó Néplap* s a rutén *Narod* és *Ruska Kraina*.

A román uralom alá került területeken, főleg Erdély különleges s mondhatnánk, Budapesttől független helyzete miatt az időszaki sajtó megindítása is gyorsabb ütemben mehetett végbe, mint a Felvidéken és Délmagyarország elszakított részein. A régi lapok közül az elszakítás után is megjelent az 1885-ben alapított *Aradi Közlöny*, az 1901. óta fennálló *Aradi Ujság* s a *Függetlenség* napilap, az 1885. óta kiadott *Brassói Lapok*, Bartha Miklós híres kolozsvári *Ellenzék*e, a *Kolozsvári Hírlap*, *Ujság* és *Esti Lap*. A *Nagyvárad*, *Nagyváradi Napló* és *Szabadság* szintén folytatta megjelenését. Temesvár 3 magyar lapja közül csak a *Temesvári Hírlap* jelent meg, a német lapok közül pedig csak a *Temesvarer Zeitung* és *Volksblatt*.

Új alapítású lapok voltak az elszakítás első két évében a következők:

Arad: *Aradi Friss Ujság*, *6 Órai Ujság*, *Rendkívüli Ujság*, napilapok. Ez utóbbi előbb hetilap volt.

Brassó: *Előre*, a *Brassói Hírlap* jogutóda, *Erdélyi Ujság*, *Világosság* napilapok.

Gyergyószentmiklós: *Székely Szó* hetilap.

Kolozsvár: Napilapok: *Keleti Ujság*, *Küzdelem*, előbb *Erdélyi Munkás* címen hetilap volt; *Új Kelet*, *Új Világ*, a román lapok közül az *Infratirea*, *Patria*, *România*. Hetilapok: *Hétfői Ujság*, *Népakarat*, *Új Ember*, *Tükör*. Egy hétnél hosszabb időközben jelent meg a *Glasul Libertaţii* lap.

Lugos: *Lupta* hetilap.

Marosvásárhely: *Székelyföld*. Megj. hetenként négyszer. Hetilapok: *Híradó*, *Tükör*.

Nagybánya: *Renasterea* hetilap.

Nagyszeben: *Nagyszebeni Reggeli Ujság*, *Deutsche Tagespost*, *Dacia Traiana* napilapok. *Gazeta Poporului* hetilap.

Nagyszentmiklós: *Nagyszentmiklós és Vidéke* hetilap.

Nagyvárad: *Erdélyi Népszava* (Népszava), *Nagyváradi Estilap*. Napilapok. *Nagyváradi Hétfői Lap*, *Foaia Taranului* hetilap.

Szatmár: *Közélet*, *Szatmári Népszava* napilap. *Satu Mare*. Hetenként 2-szer megj. lap.

Székelyudvarhely: *Székely Hírek*, *Székely Közélet*. Hetilap.

Temesvár: *Banater Tagblatt*, *Schwäbische Volkspresse*, *Banatul* napilapok. *Új Kor* hetilap.

A Szerbiához csatolt területen a régi lapok közül csak a szabadkai *Bácsmegyei Napló*, a nagybecskereki *Torontál* és az újvidéki *Délbácskának* az erőszakos cenzura miatt sokszor megszakított megjelenéséről van tudomásunk. Új magyar lap 1920-ig nem indult. Pancsován 1919-ben a *Pančevac*-ot alapították. Az 1919/20-as évek hírlapanyaga az Orsz. Széchényi-Könyvtár gyüjteményéből csaknem teljesen hiányzik.

Az országfeldarabolás a *folyóiratok* életére is megsemmisítő hatású volt. Budapest szellemi, politikai, gazdasági befolyása az elszakított részeken egyszerre megszakadt; az elcsatolt területek szellemi vezetők és irányítók nélkül maradtak, sőt Budapest is erősen megsínylette az országcsonkítást, mert nemcsak szellemi téren vesztette el vezető szerepét az ország kétharmad részén, de gazdaságilag is súlyos helyzetbe került az elszakított területekről elmaradt előfizetők anyagi támogatásának megszűnése miatt. Szomorú bizonyíték erre a hosszú időn át való szüneteltetés, vagy igen sokszor a teljes megszűnés.

A szellemi vezéreitől elcsatolt részek magyarsága az új hatalom birtokosaitól sokat szenvedett ezekben a napokban. A kíméletlen sajtócenzura minden megmozdulást csírájában igyekezett elfojtani, s ha a magyarság a magyar lélek és szellem ébrentartására egy-egy kis folyóiratot útnak indíthatott, biztos lehetett abban, hogy előbb-utóbb az elmúlás lesz osztályrésze. Az első próbálkozások irodalmi téren történtek.

A Cseh-Szlovákiához csatolt Felvidéken az összeomlás után Kassán *Új Élet* címmel indult meg az első folyóirat. Pozsonyban a *Tavasz* volt az új világ első hírnöke s 2 riportlap, a *Korzó* és a *Revue*. 1920. jan. 15-én indította meg Komáromban Baranyay József *Vagyunk* című szépirodalmi és tudományos, félhavonként megjelent folyóiratát, de a csehek csak 10 számának megjelenését engedték meg. 1920-ig más komolyabb megmozdulásról nincs tudomásunk.

Délszláviában is irodalmi téren indult meg az első szervezkedés. Újvidéken 1919-ben történt kísérlet egy szórakoztató irodalmi lap alapítására, de az *Új Idők*nek csak egy száma jelent meg.

A Romániához csatolt Erdély s a tiszántúli részek érezték legkevésbbé Budapest szellemi vezetésének hiányát. Az összeomlás után az első szellemi megmozdulás a városokból indult meg Kolozsvár irányítása mellett. Marosvásárhelyen egyszerre 2 folyóirat indult meg, a *Holnap* és a *Zord Idő*, Nagyenyeden a *Szivárvány*, Nagyváradon a *Magyar Szó*, Aradon a *Szezon*, Temesvárott a *Toll* és az *Új Pán*. Minthogy legnagyobb részben csak szórakoztató folyóiratok voltak, nagyobb jelentőségre nem tettek szert és hatásuk sem volt olyan, mint később a Nagyváradon elindított *Tavasz*nak s a kolozsvári *Napkelet*nek. A románság magasabb igényeket is kielégítő folyóirattal nem rendelkezett. Az erdélyi szászság azonban már 1919-ben megindította a faji összetartozandóság kiemelésére és védelmére az *Ostland*-ot, mely Nagyszebenben jelent meg s inkább néprajzi, mint irodalmi folyóirat volt.

Végezetül még egy földrajzi áttekintés Magyarország és az elszakított részek időszaki sajtójáról. Míg Budapest beszámításával Magyarország 157 városában jelent meg hírlap és folyóirat, 168-ban csupán hírlap és 40-ben csak folyóirat az 1911/20-as évtizedben, az 1919-ben elszakított részeken ugyanezen idő alatt a román fennhatóság alá került terület 96 városában jelent meg hírlap és folyóirat, 11-ben csak folyóirat, a Cseh-Szlovákiához csatolt részeken hírlap és folyóirat 61 városban, csak folyóirat 5 városban vagy községben. Szerbiához került országrész 31 helységében jelent meg hírlap és folyóirat, az Ausztriának ítélt területen 1 városban hírlap és folyóirat, 5 községben csak folyóirat. Fiumében hírlap is, folyóirat is jelent meg. Összegezve az adatokat, az elszakított országrészek 183 városában jelent meg hírlap és folyóirat, 23-ban csak folyóirat.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

IRODALOM.

Berey Géza: A magyar ujságírás Erdélyben. Szeged, 1940.
Borsody István: Magyarok Csehszlovákiában. Az Ország Útja, 1938. 6. sz.
Buday László: Magyarország küzdelmes évei. Bp., 1923.
A felvidéki magyarság 20 éve. Szerk. a Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete. Bp., 1938.
Ferenczy József: A magyar hírlapirodalom története 1780—1867-ig. Bp., 1887.
György Lajos: A romániai magyar időszaki sajtó öt esztendeje. Cluj — Kolozsvár, 1924.
Hartung Oskar: Die volksdeutsche Presse in Europa. Deutschtum in Ausland. 1938. 6. sz.
Heide Walther: Handbuch der deutschsprachigen Zeitungen im Ausland. 2. Auflage. 1940. Essener Verlagsanstalt.
Huszár Károly: A proletárdiktatúra Magyarországon. Bp., 1920.
Kereszty István: Hírlapok és folyóiratok 1867-ig. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke. V. Bp., 1916.
Kertész János: A megszállt területek magyar sajtója. Országút. 1935. 2. sz.
Lukács József: Tábori ujságok az 1914—18. évi világháború alatt. Magyar Katonai Szemle. 1941. 11. szám.
Magyar Könyvkereskedők Évkönyve. 1912. Bp., 1913.
A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája. 1841—1936. Bp. A Fővárosi Pedagógiai Könyvtár Kiadványai. 3. sz.
A magyar sajtó évkönyve. 1935. Bp.
Metamorphosis Transylvaniae. Szerk. Győri Illés István. Cluj. 1937.
Mokcsay Júlia: A megszállt területek magyar időszaki sajtója. Magyar Könyvszemle, 1939. III. sz.
Monoki István: Romániában az 1935. évben megjelent román-magyar és magyar időszaki sajtótermékek címjegyzéke. Múzeum. 1936.
Monoki István: A magyar időszaki sajtó a román uralom alatt. Bp. 1941. Magyarország időszaki sajtójának könyvészete. 7. kötet.
Nyáry László: A világháború hadi folyóiratai és ujságai, Magyar Katonai Szemle. 1934. 4. sz.
Olay Ferenc: A magyar kultúra válságos évei 1918—1927. Bp. 1927.
Olay Ferenc: A magyar sajtó és az utódállamok. 1919—1928. Bp. 1929.
Raichle Walther: Das ungarische Zeitungswesen. Ungarische Bibliothek. E. R. 22. Berlin. 1939.
Réz Heinrich: Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918. München, 1935.
Réz Heinrich: Deutsche und deutsch-ungarische Zeitungen und Zeitschriften in Oberungarn bis 1914. Karpathenland. V. 3—4. sz.
Szabó László: A modern ujságírás. Bp. 1916.
Szvatkó Pál: A visszatért magyarok. A felvidéki magyarság 20 éve. Bp., Révai. 1938.
Thurzó Nagy László: A vidéki sajtó. Miskolc, 1928.
Ujságírók Almanachja. Szerk. Szőllősi Zsigmond. Bp. 1935.

Címjegyzékünk nyomtatása közben jelent meg:

Lukács József: A magyar katonai hírlapok és folyóiratok bibliográfiája II. Rákóczi Ferenctől napjainkig (1705—1941). Budapest [1942].

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I. Táblázat.

A magyarországi s a budapesti hírlapok nyelv- és időszakosság szerint való megoszlása az 1911–1920-as évtizedben.

A hírlapok időszakosság szerint	A hírlapok közül											Összesen	Jegyzet
	magyar	német	szlovák	román	szerb	rutén	horvát	vend	olasz	francia	lengyel		
	nyelvű volt												
Magyarország:													magyar nyelvű az összes hírlapok közül 84.6%
I. Napilapok — — — —	212	30	3	7	1	—	2	—	3	—	—	258	német nyelvű 8.2%
II. Hetenként többször is megjelenő hírlapok —	90	15	5	4	3	—	—	—	—	—	—	117	szlovák nyelvű 1.7%
III. Hetilapok — — — —	729	54	14	13	9	7	—	1	2	2	1	832	román nyelvű 2.9%
IV. Egy hétnél hosszabb időközben megjelent hírlapok — — — — — —	51	4	1	13	2	—	—	1	—	—	—	72	szerb nyelvű 1.2%
V. Könyomatos laptudósítók — — — — — —	20	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	egyéb nyelvű 1.4%
Összesen:	1.102	107	23	37	15	7	2	2	5	2	1	1.303	
Ebből Budapest:													A budapesti hírlapok közül
I. Napilapok — — — —	45	11	3	—	—	—	—	—	—	—	—	59	magyar nyelvű 77.8%
II. Hetenként többször is megjelenő hírlapok —	3	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	5	német nyelvű 12.2%
III. Hetilapok — — — —	81	9	4	4	—	2	—	—	1	1	1	103	egyéb nyelvű 10.0%
IV. Egy hétnél hosszabb időközben megjelent hírlapok — — — — — —	15	2	—	4	—	—	—	—	—	—	—	21	
V. Könyomatos laptudósítók — — — — — —	20	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	
Összesen:	164	27	7	8	1	2	—	—	1	1	1	212	

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

II. Táblázat.

Az 1911—1920 között megjelent magyarországi hírlapok élettartama.

Alapítási év	Magyarország — A hírlapok száma az alábbi években										
	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	Összesen
1867 előtt	12	12	12	12	10	10	10	9	7	5	
1867-1880-ig	64	62	59	57	54	52	49	44	35	22	
1881-1900-ig	217	205	198	189	169	157	147	137	100	49	
1901-1910-ig	401	357	304	279	224	192	177	147	96	37	694
1911	122	89	64	51	34	29	27	21	16	6	122
1912		65	45	30	17	16	16	15	11	7	65
1913			75	61	36	26	24	20	13	8	75
1914				28	9	8	8	7	4	2	28
1915					9	6	5	5	4	3	9
1916						11	7	3	2	1	11
1917							26	20	12	4	26
1918								39	27	10	39
1919									161	78	161
1920										73	73
Összesen:	816	790	757	707	562	507	496	467	488	305	1.303

Alapítási év	Budapest — A hírlapok száma az alábbi években										
	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	Összesen
1867 előtt	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
1867-1880-ig	8	8	8	7	7	6	6	5	5	4	
1881-1900-ig	38	36	33	29	27	27	27	25	20	9	
1901-1910-ig	37	31	25	22	18	18	18	15	13	2	85
1911	16	7	5	4	2	2	2	2	–	—	16
1912		8	5	3	1	1	1	1	1	1	8
1913			15	11	6	6	6	4	1	1	15
1914				3	—	—	—	—	—	—	3
1915					2	—	—	—	—	—	2
1916						—	—	—	—	—	—
1917							5	5	2	–	5
1918								11	9	2	11
1919									48	17	48
1920										19	19
Összesen:	101	92	93	81	65	62	67	70	101	57	212

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

III. Táblázat.

Az 1911-1920-as évtizedben megjelent budapesti és vidéki napilapok világnézet és politikai pártállás szerint.

Sorszám	Világnézet- és pártállás	magyar		német		szlovák		román		szerb		horvát		olasz		Összesen		Összesen
		Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	
1	Keresztény- és nemzetipárti hírlapok	8	14	1		1										10	14	24
2	Keresztényszocialista hírlapok		7		1													
3	Társadalmi és közgazdasági hírlapok		10														8	8
4	Politikai lapok pártmegjelölés nélkül		41		7								1		3		10	10
5	Pártonkívüli független és ellenzéki hírlapok	4	26		1											4	52	52
6	Függetlenségi és 48-as párti hírlapok	5	12													5	27	31
7	Kisgazdapárti hírlapok	1														1	12	17
8	Felvidéki magyarpárti hírlapok		5														—	1
9	Konzervatív- és kat. néppárti német lap				1												5	5
10	Szabadelvű-, demokrata- és radikálispárti hírlapok	20	32	8	6								1			28	1	1
11	Nemzetiségi hírlapok					1			7							1	39	67
12	Szocialista- és kommunista hírlapok	7	20	1	3	1					1					9	7	8
13	Cionista hírlapok			1												1	24	33
	Összesen.	45	167	11	19	3	—	—	7	—	1	—	2	—	3	59	—	1
		76·2%	93·9%														199	258
	Együtt:	212		30		3		7		1		2		3		258		
		82.1%																

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

IV. Táblázat.

Az 1911–1920-as évtizedben megjelent budapesti és vidéki hetilapok világnézet- és politikai pártállás szerint.

Sorszám	Világnézet- és pártállás	magyar		német		szlovák		román		szerb		vend		rutén		lengyel		olasz		francia		Összesen:	
		Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék	Bp.	Vidék
1.	Keresztény társadalmi hetilapok		33		2		3						1		2								41
2.	Keresztény és nemzeti hetilapok	12		2		1																15	
3.	Kereszténységszocialista hetilapok	2	7		1																	2	8
4.	Társadalmi hetilapok	8	278		15		3		4		3										1	8	304
5.	Politikai és társadalmi hetilapok		106		7																		113
6.	Független politikai és pártonkívüli lapok	11	40		2	1																12	42
7.	Függetlenségi- és 48-as párti hetilapok	5	20																			5	26
8.	Legitimista hetilap	1																				1	
9.	Kisgazdapárti hetilapok	5	10	2	3						1											7	14
10.	Szabadelvű-, demokrata- és radikálispárti hetilapok	22	106	3	7						3											25	116
11.	Agrár-szocialista hetilapok	2																				2	
12.	Nemzetiségi hetilapok				4	2	1	1	4		1											3	10
13.	Szocialista- és kommunista hetilapok	13	41	1	3		3	3	1		1			2	3	1		1	1	1		22	53
14.	Zsidóvilágnézeti hetilapok		1	1	1																	1	2
	Budapest összesen:	81		9		4		4						2		1		1		1		103	
	Vidék összesen:		648		45		10		9		9		1		?				1		1		729
	Együtt:	729		54		14		13		9		1		7		1		2		2		832	
		87.6 %																					

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

V. Táblázat.

A magyarországi folyóiratok nyelv szerinti megoszlása az 1911—1920-as évtizedben, Budapest és az 1919-ben elszakított országrészek adatainak külön feltüntetésével.

Országrész	A folyóiratok közül az alábbi nyelvű volt													Összesen
	magyar	német	szlovák	román	szerb	rutén	vend	horvát	latin	eszperanto	francia	angol	olasz	
Magyarország — —	2 357	164	51	45	13	4	1	7	2	6	10	6	7	2.673
%-ban	88·1	6·1							5·8 %					
Budapest — — — —	1.461	87	11	6	4	1	—	5	2	4	9	6	—	1.596
%-ban	91·5 %	5·3 %						3·2 %						
Elszakított országrészek — — — —	452	64	42	39	11	4	—	2	—	1	—	—	7	622
%-ban	72·6 %	10·3 %	6·7 %	6·2 %					4·2 %					

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VI. Táblázat.

Az 1911 – 1920 között megjelent magyarországi folyóiratok élettartama.

Alapítási év	Magyarország — A folyóiratok száma az alábbi években										
	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	Összesen
1867 előtt	22	21	20	20	18	18	18	16	13	10	
1867-1880-ig	74	73	67	65	64	63	61	55	45	41	
1881-1900-ig	308	300	286	283	253	234	221	199	137	94	
1901-1910-ig	625	560	494	466	375	350	321	289	192	126	1029
1911	368	285	232	197	137	131	116	99	63	42	368
1912		196	128	96	67	55	47	38	22	12	196
1913			184	119	54	47	41	32	19	13	184
1914				158	61	46	37	29	19	14	158
1915					70	50	34	28	20	12	70
1916						90	62	42	22	15	90
1917							105	78	36	17	105
1918								111	49	17	111
1919									181	58	181
1920										181	181
Összesen :	1397	1435	1411	1404	1099	1084	1063	1016	818	652	2673

Alapítási év	Budapest — A folyóiratok száma az alábbi években										
	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	Összesen
1867 előtt	15	14	13	13	13	13	13	12	11	8	
1867-1880-ig	53	52	47	45	45	45	45	42	36	34	
1881-1900-ig	206	201	186	184	168	157	152	143	113	80	
1901-1910-ig	408	379	334	316	248	233	216	200	151	102	682
1911	204	172	147	129	86	85	80	69	47	33	204
1912		113	86	62	48	37	34	30	20	12	113
1913			96	68	27	25	24	19	15	10	96
1914				82	42	35	28	24	17	12	82
1915					42	34	26	23	17	10	42
1916						37	28	22	14	9	37
1917							56	45	27	11	56
1918								64	36	10	64
1919									123	29	123
1920										97	97
Összesen :	886	931	909	899	719	701	702	693	627	457	1596

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VII. Táblázat.

Az 1911—1920-as évtizedben Magyarországon megjelent folyóiratok száma nyelv és szakcsoportok szerint.

Folyó-szám	Szakcsoportok	magyar	német	szlovák	román	szerb	rutén	vend	horvát	latin	eszperanto	olasz	francia	angol	Összesen
1.	Filozófiai folyóiratok	4										1			5
2.	Irodalmi- és kritikai folyóiratok	62	2	1	1	1						1	3	1	72
3.	Könyvészet-könyvtárügyi folyóiratok	25	1									1	1		28
4.	Nyelvészeti folyóiratok	7	1								4		2		14
5.	Történettudományok folyóiratai	22	2	2											26
6.	Földrajzi-néprajzi folyóiratok	8	8	2											18
7.	Természettudományok f.-i.	78	8							1			1		88
8.	Művészetek folyóiratai	41	3		1	1									46
9.	Vallás, egyház, hittudomány folyóiratai	185	12	22	13	2	3	1	2						240
10.	Teozófia, spiritizmus f. i.	3													3
11.	Közművelődés, tanügy f. i.	124		2	7	1									134
12.	Gyorsírási folyóiratok	22											1		23
13.	Ifjúsági folyóiratok	101	2		1					1					105
14.	Szórakoztató, szépirodalmi... lapok	193	15	6	9	2					1			2	228
15.	Színházi lapok	112	1		1										114
16.	Mozi lapok	25										1			26
17.	Élclapok	53	8	2	3	2					1				69
18.	Sportlapok	95	1												96
19.	Turistaság, idegenforgalom, fürdőügy	20	4									1			25
20.	Katonai lapok és folyóiratok	90	15		1				2						108
21.	Politika, közigazgatás, rendészet	149	2	2	2							1			156
22.	Köz-, magán- és büntetőjog	45	3						1						49
23.	Közegészségügy	38	1	1		1									41
24.	Társadalompolitika- és védelem	231	11	1		2						1	1		247
25.	Mezőgazdaság, állattenyésztés	144	7	3	3	1	1								159
26.	Közgazdaság-, pénz-, hitel-, biztosításügy	88	20	1	2				2					3	116
27.	Bányászat, ipar, kereskedelem	320	30	3	1										354
28.	Közlekedésügy	44	5	2									1		52
29.	Szövetkezeti ügy	28	2	1											31
	Összesen:	2.357	164	51	45	13	4	1	7	2	6	7	10	6	2.673

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VIII. Táblázat.

Az 1911—1920-as évtizedben Budapesten megjelent folyóiratok száma nyelv- és szakcsoportok szerint

Folyó-szám	Szakcsoportok	magyar	német	szlovák	román	szerb	rutén	horvát	latin	eszperanto	francia	angol	Összesen
1.	Filozófiai folyóiratok	4											4
2	Irodalmi és kritikai folyóiratok	35									3	1	39
3.	Könyvészet- és könyvtárügyi folyóiratok	24	1								1		26
4.	Nyelvészeti folyóiratok	7	1							3	1		12
5.	Történettudományi folyóiratok	9	2										11
6.	Földrajzi és néprajzi folyóiratok	5	1										6
7.	Természettudományi folyóiratok	67	4						1		1		73
8.	Művészeti folyóiratok	34	1										35
9.	Vallásos, egyházi, hittudományi és hitbuzgalmi folyóiratok	70	4	5	2	2							83
10.	Teozófiai és spiritiszta folyóiratok	2											2
11.	Közművelődési és tanügyi folyóiratok	55											55
12.	Gyorsírási folyóiratok	12									1		13
13.	Ifjúsági folyóiratok	56							1				57
14.	Szórakoztató szépirodalmi lapok	101	3	1	3	1						2	111
15.	Színházi lapok	24	1										25
16.	Mozi lapok	16											16
17.	Élclapok	30	3		1					1			35
18.	Sportlapok	64	1										65
19.	Turista, idegenforgalmi és fürdőügyi lapok	12	1										13
20.	Katonai lapok és folyóiratok	48	3					2					53
21.	Politikai, közigazgatási, rendészeti lapok	62											62
22.	Köz-, magán- és büntetőjogi folyóiratok	37	1					1					39
23.	Közegészségügyi folyóiratok	30		1									31
24.	Társadalompolitikai- és védelmi folyóiratok	187	11	1							1		200
25.	Mezőgazdasági, állattenyésztési ... folyóiratok	68	1	1		1	1						72
26.	Közgazdaság-, pénz-, hitel- és biztosításügyi folyóiratok	73	18	1				2				3	97
27.	Bányászati, ipari és kereskedelemügyi folyóiratok	266	28	1									295
28.	Közlekedésügyi folyóiratok	41	2								1		44
29.	Szövetkezeti folyóiratok	22											22
	Összesen:	1.461	87	11	6	4	1	5	2	4	9	6	1.596

IX. Táblázat.

A magyarországi hírlapok száma az 1911., 1918., 1919. és 1920-as években, s az 1919-ben elszakított országrészeken az egész évtizedben megjelent hírlapok számának feltüntetésével.

Alapítási év	Magyarország — A hírlapok száma az alábbi években				
	1911	1918	1919	1920	Összesen
1867 előtt	12	9	7	5	
1867-1880-ig	64	44	35	22	
1881-1900-ig	217	137	100	49	
1901-1910-ig	401	147	96	37	694
1911	122	21	16	6	122
1912		15	11	7	65
1913		20	13	8	75
1914		7	4	2	28
1915		5	4	3	9
1916		3	2	1	11
1917		20	12	4	26
1918		39	27	10	39
1919			161	78	161
1920				73	73
Összesen	816	467	488	305	1.303

Alapítási év	Az 1919-ben elszakított országrészek — A hírlapok száma az alábbi években										
	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	Összesen
1867 előtt	9	9	9	9	7	7	7	7	5	3	
1867-1880-ig	32	31	28	27	25	24	22	20	13	9	
1881-1900-ig	93	88	87	81	74	70	65	65	34	16	
1901-1910-ig	221	201	172	156	125	100	92	78	33	12	355
1911	53	41	31	25	14	13	12	9	5	1	53
1912		22	19	16	9	8	8	7	4	3	22
1913			26	20	10	7	7	6	3	3	26
1914				10	1	1	1	1	—	—	10
1915					3	2	2	2	1	1	3
1916						3	2	1	1	—	3
1917							4	4	3	1	4
1918								11	5	3	11
1919									45	33	45
1920										25	25
Összesen	408	392	372	344	268	235	222	211	152	110	557

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

X. Táblázat.

A magyarországi folyóiratok száma az 1911., 1918., 1919. és 1920-as években, s az 1919-ben elszakított országrészek folyóiratainak száma az évtized egyes éveiben.

Alapítási év	Magyarország — A folyóiratok száma az alábbi években				
	1911	1918	1919	1920	Összesen
1867 előtt	22	16	13	10	
1867-1880-ig	74	55	45	41	
1881-1900-ig	308	199	137	94	
1901-1910-ig	625	289	192	126	1.029
1911	368	99	63	42	368
1912		38	22	12	196
1913		32	19	13	184
1914		29	19	14	158
1915		28	20	12	70
1916		42	22	15	90
1917		78	36	17	105
1918		111	49	17	111
1919			181	58	181
1920				181	181
Összesen	1.397	1.016	818	652	2.673

Alapítási év	Az 1919-ben elszakított országrészek — A folyóiratok száma az alábbi években										
	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	Összesen
1867 előtt	4	4	4	4	3	3	3		2	1	
1867-1880-ig	13	13	13	13	12	11	7	6	5	4	
1881-1900-ig	63	61	61	55	45	40	33	32	9	3	
1901-1910-ig	139	116	107	98	88	71	64	53	12	5	219
1911	88	61	49	39	27	26	18	13	3	3	88
1912		52	27	22	12	10	8	5	—	—	52
1913			50	28	17	14	9	6	2	1	50
1914				36	10	5	3	1	—	—	36
1915					16	10	5	3	2	2	16
1916						24	12	6	3	2	24
1917							24	20	5	5	24
1918								24	5	4	24
1919									39	25	39
1920										50	50
Összesen	307	307	311	295	230	214	186	171	87	105	622

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

XI. Táblázat.

Kimutatás az 1919-ben elszakított országrészek időszaki sajtótermékeket előállító városainak és községeinek népességéről, nyomdáiról és az 1911—1920-as években előállított időszaki sajtótermékeiről.

Utód-államok	A városok és községek száma	A nyomdák száma	Városi és községi népesség száma [1]	A magyarság száma	A magyarság %-a	Az előállított sajtótermékek közül az alábbi nyelvű volt: magyar hirlap	magyar folyóirat	német hirlap	német folyóirat	szlovák hirlap	szlovák folyóirat	román hirlap	román folyóirat	szerb hirlap	szerb folyóirat	olasz hirlap	olasz folyóirat	egyéb hirlap	egyéb folyóirat	Összesen hirlap	Összesen folyóirat
Csehszlovákia	60	152	543.692	288.209	55.4	169	159	15	17	22	55	—	—	—	—	—	—	4	4	210	235
Románia	75	290	889.616	528.899	59.5	215	259	24	19	—	—	38	45	—	—	—	—	—	—	277	323
Délszlávia	27	89	460.513	215.533	46.8	78	46	23	5	—	—	—	—	12	15	—	—	—	—	113	66
Ausztria	4	5	10.203	5.419	53.1	1	3	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	5
Fiume	1	10	49.806	6.493	13.0	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	4	7	2	2	8	10
Összesen	167	546	1,953.830	1,044.553	53.9	465	468	63	43	22	55	38	45	12	15	4	7	6	6	610	639
						76.2 %	72.2 %														

Jegyzet. [1] 1910. évi népszámlálási adatok.

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár